

Fristad från våld

– en vägledning om skyddat boende

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-094-7

Artikelnr 2013-9-2

Omslag Socialstyrelsen/Iwa Wasberg

Tryck Edita Västra Aros, Västerås, september 2013

Förord

Samhällets insatser för att ge personer utsatta för våld i nära relationer skydd befinner sig i förändring. Från att våldet på 1970-talet sågs som en privat angelägenhet betraktas idag våld i nära relationer som en viktig politisk fråga.

För drygt trettio år sedan blev frivilliga krafter in på arenan och skapade skydd och stöd för utsatta kvinnor i kvinnohus och kvinnojourer. Utvecklingsprocessen har nu nått en punkt där offentlig verksamhet förväntas ta ett större ansvar för skyddsinsatser jämfört med tidigare, i samarbete och samverkan naturligtvis med den kunskap som byggts upp inom frivilligorganisationerna.

Regeringen gav i oktober 2011 Socialstyrelsen i uppdrag att göra en samlad analys av insatsen skyddat boende för hotade personer samt ta fram ett vägledande material för berörda målgrupper. En kartläggning över landets skyddade boenden publicerades i april 2013.

Den här vägledningen vänder sig till socialtjänsten och utförare av socialtjänstinsatser. Socialsekreterare, biståndshandläggare, chefer och politiker inom socialtjänsten kan ha nytta av den, liksom verksamma inom skyddade boenden som utför socialtjänst på uppdrag av socialnämnden.

Vägledningen har skrivits av Socialstyrelsens utredare Cristina Josefsson i nära samarbete med jurist Marit Birk. Ansvarig enhetschef är Mary Nilsson. Representanter för ett stort antal myndigheter och organisationer inom fältet har med kunskap och engagemang bidragit till arbetet.

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

Förord.....	3
Vägledning behövs	7
Våld i nära relationer	9
Vad är skyddat boende?	10
Definition av skyddat boende.....	10
Skyddat boende som socialtjänstinsats.....	11
Vem får skydd?	13
Den våldsutsattas upplevelse viktig	13
Vem kan beviljas insatsen skyddat boende?	14
Ansvar för skyddat boende	16
Avtal mellan kommun och förening.....	17
Socialnämndens respektive det skyddade boendets ansvar	17
Socialtjänstens utredning och insatser	19
Frågor att utreda.....	19
Riskbedömning – en del av utredningen.....	20
Skyddat boende som bistånd	23
Individuella insatser	23
Akut skydd – stöd på kort och lång sikt	25
Behoven förändras.....	26
Vad innebär skyddat boende?	28
Tillgång och tillgänglighet	28
Öppettider	29
Bemannning	29
Personalens kompetens.....	30
Tillfälligt boende.....	30
Stöd i öppen form.....	31
Säkerhet på skyddat boende	31
Stödformer	32
Barn i skyddat boende	35
Beröm till skyddade boenden.....	37
Ansvar för medföljande barn.....	38
Anmälningsskyldighet.....	39
Insatser för medföljande barn på skyddat boende	40
Skola.....	41
Familjerättens arbete	41

Innehåll

Dokumentation	43
Skyddade boendens ansvar	43
Genomförandeplan	44
Sekreteress på skyddat boende	44
Personakt och journal hos skyddat boende	45
Gallring	45
Dokumentation för utveckling	46
Vem betalar?	47
Vistelse i annan kommun	47
Finansiering av skyddade boenden	49
Särskilt utsatta grupper	50
Kvinnor i missbruk	51
Kvinnor med funktionsnedsättningar	52
Våld mot äldre – dolt och förbisett	54
Utsatta för hedersrelaterat våld	55
Hbt-personer	57
Kvinnor med utländsk bakgrund	59
Män som utsätts för våld i nära relationer	61
Den som utövar våld	62
Samarbete och samverkan	63
Socialnämndens ansvar för samverkan	63
Samverkan mellan kommuner	64
Polisens ansvar	64
Samverkan och sekretess	65
Tillstånd för skyddat boende?	66
Kvalitet i skyddade boenden	67
Lex Sarah	67
Kvalitetsindikatorer	68
Forskning om skyddat boende	70
Forskningen behandlar bara kvinnor	70
Forskning behövs	72
Referenser	73

Vägledning behövs

Skyddat boende är en omfattande verksamhet där tusentals kvinnor och barn, men även ett antal män, söker en fristad från våld. Fler än 4 000 vuxna och 2 700 medföljande barn tillbringade minst en natt på skyddat boende under 2011. En stor majoritet var kvinnor men även 70 män sökte skydd. I maj 2012 fanns 1 100 platser för vuxna på skyddat boende, för medföljande barn fanns ungefär 1 300 platser. Det visar en kartläggning som Socialstyren genomfört [1].

Regeringen gav i oktober 2011 Socialstyrelsen i uppdrag att göra en samlad analys av insatsen skyddat boende för hotade personer samt ta fram ett vägledande material för berörda målgrupper. Den här vägledningen om skyddat boende som vänder sig till socialtjänsten och dess utförare är ett resultat av det uppdraget.

Regeringsuppdraget avser hotade och våldsutsatta personer, en vidare krets än våldsutsatta kvinnor. Socialstyrelsen begränsar i denna vägledning begreppet hotade personer till att gälla personer som utsätts för hot och våld i nära relationer. När det gäller behov av skydd för personer som utsätts för hot och våld i andra situationer, till exempel i samband med avståndstagande från destruktiva grupper, hänvisas till Socialstyrelsens vägledning Brottsoffer och deras närstående – Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp [2].

I regeringsuppdraget ingick att definiera begreppet skyddat boende samt att genomföra en kartläggning av omfattningen och kvaliteten på skyddade boenden i Sverige. Kartläggningen publicerades i april 2013.

Uppdraget omfattade också att ta fram en modell för hur insatsen skyddat boende kan kvalitetsutvecklas, följas upp och utvärderas kontinuerligt på nationell nivå. Även kvalitetsutvecklingsmodellen publiceras separat.

Syftet med uppdraget i sin helhet är att verka för en kvalitetsutveckling och en förstärkt uppföljning och utvärdering av insatsen skyddat boende.

I denna vägledning används begreppet personer utsatta för våld i första hand. När texten särskilt avser kvinnor används begreppet våldsutsatta kvinnor.

Vägledning behövs

Behov av skydd för personer utsatta för hot i samband med människohandel behandlas i Socialstyrelsens skrift Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna [3].

Vägledningen inleds med ett antal kapitel som belyser socialtjänstens respektive skyddade boendens ansvar för frågor som:

- Vem ansvarar för att den enskilda får tillgång till adekvat skyddat boende vid behov?
- Vem avgör att en person behöver skyddat boende?
- Vem betalar för skyddade boenden?

Därefter följer ett kapitel som behandlar särskilt sårbara gruppers behov av skyddade boenden. Vägledningen avslutas med avsnitt om mer övergripande frågor som:

- Ska skyddade boenden vara tillståndspliktiga?
- Hur kan skyddade boenden kvalitetsutvecklas?

Våld i nära relationer

Både män och kvinnor utsätts för våld i nära relationer, men framför allt drabbar det kvinnor – och våldsutövaren är oftast en man. År 2011 anmäldes 28 000 fall av misshandel mot kvinnor över 18 år [4]. Kunskap om i vilken utsträckning män utsätts för våld i nära relationer är bristfällig. Alla som utsätts för våld i nära relationer, oavsett kön, könsidentitet eller könsuttryck, har dock rätt till stöd och skydd.

Barn utsätts också i hög grad för våld i nära relationer genom att själva misshandlas eller genom att bevittna våld mot en närstående. Forskning visar att barn i familjer där våld förekommer ofta utsätts för direkt våld (SOU 2006:65, Att ta ansvar för sina insatser s. 97). Barns rätt att få det stöd och hjälp barnet behöver, framhålls särskilt i 5 kap. 11 § tredje och fjärde stycket socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Våld och utsatthet kan yttra sig på många olika sätt. Det kan röra sig om grovt våld och sexuella övergrepp men också om handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som kan ingå i ett mönster av utsatthet: verbala kränkningar, isolering från familj, vänner och omgivning, ekonomiskt utnyttjande eller emotionell utpressning.

Våld mot kvinnor i nära relationer tenderar att vara upprepat, grovt och resultera i fler negativa konsekvenser för den som utsätts, jämfört med våld mot heterosexuella män i nära relationer [5]. Våld kan utgöra ett mönster av olika slags upprepade övergrepp under lång tid. Kvinnor kan försättas i en beroendeställning av män som ofta intensifierar våldet då kvinnan försöker lämna förhållandet. (Prop. 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor s. 9).

När det gäller dödligt våld i nära relationer är könsskillnaden betydande – det är fyra till fem gånger vanligare att kvinnor blir dödade av en partner eller före detta partner, än att män blir det [6].

Vad är skyddat boende?

Skyddat boende är en term som ofta används i praktiken men som inte förekommer i svensk lagstiftning. Olika personer använder begreppet på olika sätt i olika situationer.

Som termen använts har skyddat boende bland annat kunnat vara en tillfällig boendelösning i form av en lägenhet på en hemlig adress, ett kollektivt boende på ett kriscentrum med tillgång till många stödinsatser både för vuxna och barn, en placering på ett hem för vård eller boende (HVB) för skydd av en ungdom, eller en bostad som en kvinnojour upp-låter. Men också lösningar som tillfälligt boende på hotell eller vandrar-hem har använts.

Regeringen framhåller i uppdraget att oklarheter kring insatserna har kunnat leda till att våldsutsatta personer i värsta fall inte fått det stöd och skydd de behöver.

Många som utsätts för våld och hot är i behov av stöd, både akut och på längre sikt, exempelvis när det gäller boende. De flesta kommuner erbjuder någon form av skyddat boende främst för kvinnor. I vissa fall driver kommunen ett eget skyddat boende, i andra fall drivs det av ideella föreningar, ofta kvinnojouurer, eller privata aktörer.

Insatsen skyddat boende ska primärt skydda mot hot och våld, men oftast kombineras den med annat stöd för att hjälpa och stärka individen.

Syftet med skyddat boende kan vara att tillfälligt ge skydd i en akut, ibland livshotande situation. Men skyddat boende kan också vara en del av en mer långsiktig insats med stöd- och behandlingsinsatser.

En genomgång av forskning om skyddat boende visar att endast en påträffad forskningsöversikt direkt undersökt effekten av insatsen. Evidensen är dock låg för att skyddat boende reducerar risken för nytt våld efter vistelsen i jämförelse med att inte söka skyddat boende [7].

Definition av skyddat boende

Det ingick i Socialstyrelsens uppdrag att definiera begreppet skyddat boende. Ett särskilt terminologiprojekt har genomförts och denna definition av termen skyddat boende kommer att återfinnas i Socialstyrelsens termbank. Det är fråga om en beskrivande definition av termen som ett språkligt begrepp, den kan inte användas som en juridisk term.

Termen skyddat boende definieras så här:

- boendeinrättning som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp tillsammans med andra relevanta insatser.

Det överordnade begreppet boende inom socialtjänsten definieras så här:

- Organisatorisk enhet som yrkesmässigt bedriver socialtjänst i form av att tillhandahålla platser för heldygnsvistelse på uppdrag av socialnämnd eller motsvarande i kombination med insatser och som har tillgång till personal med relevant kompetens för dessa insatser.

Begreppet skyddsperson kommer i Socialstyrelsens termbank att definieras som en person som bedömts behöva skydd mot hot, våld eller andra övergrepp.

Definitionen ansluter till den uppdelning av insatsen tillfälligt boende som görs i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2009:22) om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld:

”Om en våldsutsatt kvinna är i behov av stöd och hjälp akut eller på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bl.a. kunna erbjuda henne

- lämpligt, tillfälligt boende som är tillräckligt bemannat av kvalificerad personal och som har tillräckliga skyddsanordningar, t.ex. lås och larm, och
- annat lämpligt, tillfälligt boende.”

Begreppet skyddat boende återfinns alltså inte i SOSFS 2009:22 men anknyter till det som avses under första punkten ovan. Läs mer i kapitlet Socialtjänstens utredning och insatser.

Skyddat boende som socialtjänstinsats

Den här vägledningen behandlar skyddat boende som socialtjänstinsats. Det förekommer att skyddssökande på egen hand uppsöker ett skyddat boende och avböjer kontakt med socialtjänsten. Den situationen behandlas inte här, eftersom Socialstyrelsens uppdrag att vägleda gäller för insatsen skyddat boende enligt socialtjänstlagen, med utgångspunkt i 5 kap. 11 § SoL och beslut enligt 4 kap. 1 § SoL.

Socialnämnden har det yttersta ansvaret för att personer som utsatts för brott får det stöd och den hjälp de behöver. Socialtjänsten ansvarar för att utifrån en utredning av den våldsutsattas och eventuella barns behov,

Vad är skyddat boende?

bedöma vilken insats som är lämplig, till exempel i form av skyddat boende (prop. 2006/07:38 s.12).

Det är också socialtjänstens ansvar att följa upp att beslutade insatser genomförs och att de håller god kvalitet, oavsett om insatsen ges i kommunal, privat eller ideell regi (prop. 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre s.118, prop. 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten s. 95 och prop. 2009/10:131 Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar s. 27).

Insatsen skyddat boende används för olika typer av utsatthet och våld [8]. De utsatta kan skilja sig åt när det gäller ålder, kön, könsuttryck och sexuell läggning. Hotbild, stöd och skyddsbehov varierar beroende på omständigheterna. Oftast har insatsen skyddat boende använts för kvinnor som utsatts för våld i nära relationer [9].

Men också män kan vara i behov av insatsen skyddat boende – de kan vara utsatta för våld i en partnerrelation eller vara föremål för hedersrelaterat våld.

Barn kan behöva skydd från hot och våld. Både som direkt utsatta och som vittnen till våld och hot som en förälder utsätts för. Det gäller även tonårspojkar som inte tas emot av alla boenden, enligt Socialstyrelsens kartläggning av skyddade boenden i Sverige [1]. Men ett skyddat boende som erbjuds en våldsutsatt kvinna bör även ta emot, samt vara lämpligt för medföljande barn oavsett kön och ålder (SOSFS 2009:22).¹

För vissa särskilt utsatta grupper kan det vara svårt att hitta adekvat skyddat boende, till exempel kvinnor med missbruksproblematik, par och unga män utsatta för hedersvåld, personer med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar och hbt-personer.

---

1. Socialstyrelsen reviderar för närvarande SOSFS 2009:22, varför ändringar i nu gällande författning kan komma att bli aktuella. De nya föreskrifterna och allmänna råden beräknas bli färdiga under våren 2014.

Vem får skydd?

När en person som utsatts för våld i nära relation söker skydd i en akut situation innebär det i de flesta fall, att personen ges skydd på annan plats än i det egna hemmet.

I det akuta skedet tills socialtjänsten kopplas in, har polisen ansvaret för att den som uppsökt polisen får skydd (2 § p. 4 polislagen 1984:387, PolisL). Det förekommer, till exempel i vissa delar av Stockholm, att Polisen betalar det skyddade boendet i ett akut skede och sedan fakturerar socialtjänsten, en lösning som baseras på tecknade överenskommelser.

Polisen ska informera brottsoffer om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd eller hjälp, till exempel socialtjänsten och kvinnojourer, enligt 13 a § förundersökningskungörelsen (1947:948).

Det är även lämpligt att socialtjänsten utreder om den som utsatts för våld vill göra en polisanmälan.

Den våldsutsattas upplevelse viktig

Vem avgör om en våldsutsatt person behöver skyddat boende? Som lagstiftningen är utformad finns två möjligheter:

- Socialtjänsten utreder den skyddssökandes behov, akut samt på kort och lång sikt. På grundval av utredningen kan nämnden fatta ett biståndsbeslut om insatsen skyddat boende.
- Den skyddssökande uppsöker på egen hand ett skyddat boende och betalar för vistelsen i boendet.

Problem kan uppstå om socialtjänstens bedömning av behovet inte överensstämmer med den skyddssökandes egen eller eventuella andra aktörers bedömning. Den skyddssökande kan visserligen överklaga socialnämndens avslagsbeslut men det kan ändå finnas anledning att oroa sig för den skyddssökandes rättssäkerhet. Flera tragiska exempel visar att enskilda farit illa på grund av att socialtjänsten bedömt behoven annorlunda än den skyddssökande.²

Den skyddssökandes egen upplevelse av våldsutsattheten, av riskerna, ska tillmätas stor betydelse, skriver Socialstyrelsen i handboken Våld

---

2. Till exempel Socialstyrelsens allvarliga kritik mot socialtjänstens i Töreboda handläggning av ansökan om skydd från två syskon.

[10]. Aktuell kunskap visar att den våldsutsattas egen uppfattning av risker och farlighet i en akut situation kan användas som en första bedömning av risken, för att senare kompletteras med en mer strukturerad bedömning [11].

Vem kan beviljas insatsen skyddat boende?

Det är socialtjänstens uppgift att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämndens ansvar för brottsoffer tydliggörs i 5 kap. 11 § SoL. Stadgandet är inte någon rättighetsbestämmelse och enskilda beviljas inte insatser med stöd av den. Insatser till enskilda ges, även om det avser skyddat boende, istället som bistånd enligt 4 kap. 1 § och – i vissa fall – 2 § SoL, såväl för kvinnor och män som för flickor och pojkar. (Prop. 2006/07:38 s. 11).

Enligt 5 kap. 11 § första stycket SoL hör det till socialnämndens uppgifter att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Bestämmelsen omfattar samtliga brottsoffer.

Bestämmelsen omfattar även personer som utsätts för våld eller andra övergrepp av andra än närstående, till exempel av hemtjänstpersonal eller personal på särskilda boenden.

Män liksom pojkar kan vara offer för våld av närstående, och socialtjänstens ansvar omfattar även dem (prop. 2006/07:38 s. 10). Det kan till exempel vara män som blir utsatta av en kvinnlig eller manlig partner, eller unga män som utsätts av familjemedlemmar eller släktingar.

Transpersoner som varken vill definiera sig som man eller kvinna har samma rätt till skydd från socialtjänsten.

I förarbetena framhålls hur viktigt det är att brottsoffer, och då framför allt kvinnor som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående samt barn som bevittnar våld, får det stöd och den hjälp de behöver (prop. 2006/07:38 s.23 ff). Även om propositionens skrivningar, liksom hittillsvarande studier, i huvudsak är inriktade på mäns våld mot kvinnor, kan samma resonemang ligga till grund för arbetet att förebygga våld i nära relationer, oberoende av berörda individers kön [10].

I socialtjänstlagen understryks i 5 kap. 11 § andra stycket, socialnämndens ansvar att särskilt beakta att kvinnor som är eller varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd eller hjälp för att förändra sin situation.

Begreppet närstående är könsneutralt och syftar på varje person som en kvinna i det enskilda fallet bedöms ha en nära och förtroendefull

relation till (prop. 2006/07:38 s. 31). Det rör sig alltså om en vidare krets än partner eller tidigare partner, och kan bland annat handla om syskon och släktingar som utövar våld och andra övergrepp.

Begreppet ”kvinna” är inte avgränsat nedåt i ålder, utan omfattar även barn under 18 år. Våld kan utövas i situationer där en flicka betraktas som kvinna, till exempel hedersrelaterad brottslighet (prop. 2006/07:38 s. 31). Det är inte ovanligt att ungdomar under 18 år utsätts för våld av flick- eller pojkvänner. Flickor under 18 år som utsatts för våld eller andra övergrepp utreds inom ramen för en barnavårdsutredning samtidigt som bestämmelserna i SOSFS 2009:22 är aktuella att tillämpa. Se vidare kapitel Att utreda kvinnans behov, i handboken Våld [10].

Socialnämnden ska kunna erbjuda hjälpinsatser av olika slag på ett mycket tidigt stadium till en våldsutsatt kvinna som behöver det. Det finns inget krav på att den som har utövat våldet ska vara dömd eller ens polisanmäld för något brott. (Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid s. 137 och prop. 2006/07:38 s. 27). Det är den skyddsökandes egen upplevelse som är avgörande.

Genom en lagändring den 1 januari 2013 i 5 kap. 11 § tredje stycket SoL, tydliggörs socialnämndens ansvar för att ett barn som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver. Det kan till exempel vara barn som utsätts för misshandel av sina föräldrar (prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 98).

I 5 kap. 11 § fjärde stycket SoL anges att socialnämnden också särskilt ska beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

Med att ha bevittnat våld eller andra övergrepp avses i bestämmelsen huvudsakligen att ett barn har sett eller hört den brottsliga gärningen begås (prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld s. 37 och prop. 2006/07:38 s. 29).

Med närstående till ett barn avses förutom barnets föräldrar, syskon, fosterföräldrar eller styvföräldrar, även personer som inte direkt ingår i den närmaste familjen, som till exempel mor- och farföräldrar, mosttrar och fastrar (prop. 2006/07:38 s. 31).

Den som är närstående till barnet kan antingen vara den som utsatts för våld eller den som utövat våld. Bestämmelsen är könsneutral.

Ansvar för skyddat boende

Det är socialnämndens ansvar att tillhandahålla skyddat boende för våldsutsatta.

Varje kommun bör kunna erbjuda våldsutsatta kvinnor tillfälligt boende oavsett ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning, missbruk eller beroende. Boendet som erbjuds den skyddssökande bör även vara lämpligt för medföljande barn, oavsett ålder och kön (SOSFS 2009:22).

Skyddade boenden kan drivas i kommunal regi eller av enskilda aktörer, till exempel frivilligorganisationer. Kvinnojourer har kommit att bli självklara aktörer för att stödja våldsutsatta kvinnor och deras barn, 71 procent av landets skyddade boenden drivs av frivilligorganisationer [1].

Om en våldsutsatt person vänder sig till kommunen för att söka stöd och hjälp har socialnämnden ett ansvar för att personen får det stöd och den hjälp som hon eller han är i behov av. Socialnämnden kan inte hänvisa våldsutsatta generellt till frivilligorganisationer (jämför RÅ 2007 ref.43).

Enligt kommunallagen får en kommun, efter beslut i kommunfullmäktige, lämna över vården av en kommunal angelägenhet till ett aktiebolag, ett handelsbolag, en ekonomisk förening, en ideell förening eller en enskild individ (3 kap. 16 § kommunallagen 1991:900, KL).

Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten (2 kap. 5 § SoL). I socialtjänstlagen skiljer man på enskilda verksamheter som enligt 7 kap. 1 § SoL kräver tillstånd från tillsynsmyndigheten (Inspektionen för vård och omsorg, IVO), verksamheter som en kommun genom avtal enligt 2 kap. 5 § SoL har överlämnat till enskild att utföra (entreprenader) och annan enskild verksamhet som kommunen upphandlar tjänster från för att fullgöra skyldigheter enligt SoL (13 kap. 1 § SoL).

Socialnämnden kan således lämna över genomförandet av insatser till en enskild aktör, till exempel en kvinnojour. En sådan insats kan avse skyddat boende. Det är socialnämnden som bedömer om exempelvis en ideell förening i det enskilda fallet är mest lämpad att utföra insatsen (prop. 2006/07:38 s.12). Nämnden ansvarar också för att verksamheten uppfyller kraven på god kvalitet i 3 kap. 3 § SoL (prop. 2008/09:160 s. 95).

En förutsättning för att överlämna genomförande av en insats till en ideell förening är att föreningen har förklarat sig villig att genomföra insatsen (prop. 2011/12:4 Utredningar avseende vissa dödsfall s. 39).

Avtal mellan kommun och förening

När kommunen köper en tjänst av en enskild utförare, till exempel en ideell förening, om genomförande av en insats enligt socialtjänstlagen, råder ett uppdragsförhållande mellan kommunen och föreningen.

Det finns inget krav i socialtjänstlagen på hur ett sådant uppdrag ska regleras i avtal mellan kommun och enskild utförare eller ens att det ska vara skriftligt. Läs mer om vad som gäller om uppdrag och avtal mellan kommun och förening i Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/2012 Socialnämnders respektive ideella föreningars ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen [12].

Inför köp av en tjänst avseende en insats enligt socialtjänstlagen gäller lagen (2007:1091) om offentlig upphandling, LOU, eller i förekommande fall lagen (2008:962) om valfrihetssystem, LOV. Här gäller samma regler för kommunen oavsett verksamhetsområde. Det är således ingen skillnad på om socialnämnden köper en tjänst för genomförande av insatser enligt SoL inom exempelvis äldreomsorg eller missbruksvården jämfört med brottsofferområdet.

För ytterligare information om tillämpningen av LOU och LOV hänvisas till kommunens egen upphandlingsenhet, Kammarkollegiets upphandlingsstöd eller Sveriges Kommuner och Landsting, SKL. Konkurrensverket är tillsynsmyndighet för LOU och LOV.

Socialnämndens respektive det skyddade boendets ansvar

Det är alltid den nämnd som har beviljat en insats enligt socialtjänstlagen som i förhållande till den enskilde ansvarar för att insatsen uppfyller kraven på god kvalitet. Detta gäller oavsett vem som verkställer det beslutade biståndet – den beslutande nämnden själv, en annan nämnd eller en enskild verksamhet. Med detta följer självklart en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts och följa upp det beviljade biståndet. (Prop. 2005/06:115 s. 118).

Insatser till våldsutsatta kvinnor ska följas upp och vid behov ska beslut om ytterligare insatser fattas (prop. 2006/07:38 s. 12). Socialtjänsten ansvarar för fortsatta insatser om exempelvis det skyddade boendet skulle tvingas stänga, eller om skyddspersonens behov förändras, till

Ansvar för skyddat boende

exempel genom att hotbilden förstärks med följd att personen behöver flytta till ett skyddat boende i en annan kommun. Socialtjänsten ansvarar även för fortsatta insatser efter tiden på skyddat boende.

För att socialnämndens insatser ska vara av god kvalitet är det grundläggande att enskilda aktörer, till exempel föreningar, som genomför insatser gör det i enlighet med tillämpliga bestämmelser i socialtjänstlagen och på tydligt uppdrag av nämnden.

Det skyddade boendet ansvarar för att

- erbjuda ett skyddat boende av god kvalitet
- utföra insatsen i enlighet med socialtjänstens uppdrag i varje enskilt fall.

Det är också viktigt att det skyddade boendet identifierar och utan dröjsmål meddelar uppdragsgivaren om eventuella behov av förändringar i uppdraget, eller om särskilda behov som inte kan tillgodoses i det skyddade boendet, till exempel hälso- och sjukvård.

I Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/2012 [12], tydliggörs ansvarsfördelningen:

- Socialnämnden ansvarar för god kvalitet enligt SoL oavsett utförare av socialtjänst.
- Ideella föreningar har också ett eget ansvar för god kvalitet enligt SoL.
- För ideella föreningar som genomför insatser enligt SoL gäller SoL i tillämpliga delar.
- Olika driftsformer för socialtjänstinsatser ska inte göra någon skillnad för den enskilde.

Socialtjänstens utredning och insatser

Om en person vänder sig till kommunen för att söka stöd och hjälp och det framkommer att hon eller han är utsatt för hot eller våld har socialnämnden ett ansvar att ge personen det stöd och den hjälp som hon eller han behöver. Om det inte är uppenbart att den enskilde enbart efterfrågar information, ska den enskildes förfrågan hanteras som en ansökan om stöd och hjälp (JO:s ämbetsberättelser 1987/88 s. 155 och 1997/98 s. 347) och en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inledas.

Det kan handla om en flicka eller pojke som hotas av giftermål mot sin vilja, ungdomar som har rätt till stöd och skydd sedan socialtjänsten utrett situationen och bedömt behoven.

Kvinnan med tre barn som efter lång tid av våldsutsatthet är beredd att lämna den misshandlande mannen har rätt att efter utredning och bedömning av risk för fortsatt våld, erbjudas plats på det skyddade boende som bäst svarar mot hennes och barnens behov.

Det gäller också den man som är förälskad i en man och där släkten hotar med våld. Eller transpersonen som utsätts för trakasserier och hot av närstående.

Kvinnan med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för sexuellt tvång har rätt att efter utredning och bedömning, få sitt specifika behov av skydd tillgodosett.

Kvinnan med missbruksproblematik har rätt till stöd som både erbjuder adekvat behandling för missbruket och skyddar henne mot fortsatt våld.

Skyddat boende kan vara en insats till den enskilde, under en begränsad tid, i vissa fall. Men socialtjänstens ansvar är mer omfattande än ett beslut om insatsen skyddat boende.

Frågor att utreda

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL).

I alla typer av ärenden som rör en våldsutsatt kvinna bör socialnämnden, med anledning av våldet, bland annat utreda

- behov av akut stöd och hjälp
- våldets karaktär och omfattning
- risken för ytterligare våld
- den våldsutsattas nätverk
- den våldsutsattas behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt och
- om något barn bevittnat våldet.

(SOSFS 2009:22)

Socialtjänsten kan när en utredning inleds, fatta beslut om bistånd till skyddat boende och samtidigt fortsätta utredningen. Socialtjänstens utredningsansvar sträcker sig längre än en tillfällig lösning av den akuta situationen. Fler insatser än bistånd till skyddat boende kan vara aktuella.

Socialtjänstens utredning bör innehålla en bedömning av behovet av stöd och hjälp ur tre tidsperspektiv, dels i den akuta situationen men också på kort och lång sikt.

Riskbedömning – en del av utredningen

I alla typer av ärenden som rör en våldsutsatt kvinna bör socialtjänsten bland annat utreda risken för att kvinnan kommer att utsättas för ytterligare våld (SOSFS 2009:22).

Socialtjänstens bedömning av risken för ytterligare våld utgör en del av utredningen av kvinnans behov av skydd och stöd. En riskbedömning är alltid en uppskattning av en specifik risk och oavsett hur riskbedömningen genomförs kan den inte sägas fånga ”en sann risk”. Den bidrar med en kvalificerad uppskattning av risken för ytterligare våld.

Olika typer av riskbedömningar

Riskbedömningsinstrument är en form av standardiserade bedömningsmetoder konstruerade för att uppskatta en viss risk. Standardiserade bedömningsmetoder bidrar generellt sett med ett kunskapsbaserat stöd i utredningar av en enskild persons situation och behov eftersom de är baserade på forskning och vetenskapligt prövade för instrumentets målgrupp.

Strukturerade professionella riskbedömningsinstrument jämförs ofta med så kallade aktuariska riskbedömningsinstrument.

Förenklat kan man säga att strukturerade professionella instrument baseras på forskning från studier med olika urval och design om faktorer som är kopplade till den aktuella risken.

I strukturerade professionella instrument väger den professionelle utifrån befintlig kunskap själv samman faktorerna i instrumentet till en viss risknivå.

Strukturerade professionella instrument kan innehålla faktorer som är värdefulla för beslut om vilka strategier som ska användas för att minska risken. Men instrumentens flexibla karaktär, där den professionella själv väger samman olika faktorer, förefaller kunna försämra snarare än förbättra själva riskbedömningen [13].

Aktuariska instrument bygger på en systematisk genomgång av omständigheter som förekommit i ett urval av fall där det som ska riskbedömas har inträffat. Förhållanden som förekommit i många fall får ”högre poäng” i den sammanräknade risken. I aktuariska instrument beräknas risknivån uteslutande utifrån omständigheterna som ingår i instrumentet.

Förmågan att uppskatta risk (det gäller alltid bara den specifika risk som instrumentet är konstruerat för) förefaller ofta vara något bättre i aktuariska instrument jämfört med strukturerade professionella instrument.

Vilken betydelse dessa skillnader har beror på i vilket professionellt sammanhang instrumenten ska användas i.

FREDA-farlighetsbedömning

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag tagit fram riskbedömningsinstrumentet FREDA-farlighetsbedömning, baserat på det aktuariska riskbedömningsinstrumentet Danger Assessment [14].

Syftet med att ta fram ett riskbedömningsinstrument var att stödja socialtjänsten i den specifika uppgiften att göra riskbedömningar beträffande ytterligare våld inom ramen för professionella utredningar av våldsutsattas behov av skydd och stöd. Framtagningen kompletterar Socialstyrelsens övriga publikationer med syfte att främja kvalitet i arbetet med våldsutsatta. Ambitionen var att riskbedömningsinstrumentet inte skulle förväxlas med den utredning som ska göras enligt socialtjänstlagen. Instrumentets format och manual skulle tydliggöra dess karaktär av komplement till en i övrigt kvalificerad utredning.

Den aktuariska karaktären på FREDA uppfyller dessa kriterier. Utöver detta är Danger Assessment utformat och utprövat för situationen där socialarbetare behöver göra en riskbedömning i mötet med den våldsutsatta kvinnan (utan att träffa mannen), en situation som är vanlig i socialtjänsten.

Kommuner kan utifrån professionella erfarenheter och överväganden själva välja vilka riskbedömningsinstrument de vill använda. Det är viktigt att socialtjänstens grunder för val av skydd och stöd i ett ärende framgår av dokumentationen, bland annat hur risken för ytterligare våld har bedömts.

Användningen av standardiserade bedömningsmetoder kan ses som ett stöd och komplement till socialtjänstens övriga utredningsarbete, de kan aldrig utgöra socialtjänstens hela utredning. Se vidare Socialstyrelsens vägledning Systematisk bedömning inom socialtjänsten.

Om systematiska bedömningsinstrument har använts i utredningen och i så fall vilka, bör det framgå av dokumentationen (SOSFS 2006:5 5 kap. 1 § AR).

Fler som bedömer risk

Förutom socialtjänstens utredning av en enskilds behov av skydd och stöd kan även skyddade boenden, polisen och kriminalvården bedöma risken för den enskilde att utsättas för fortsatt våld.

Skyddade boenden kan genomföra bedömningar tillsammans med enskilda skyddssökande. Sådana bedömningar ersätter dock inte socialtjänstens utredningsansvar.

Kontinuerlig bedömning av risk

Det räcker inte att bedöma risken för fortsatt våld vid ett tillfälle och betrakta utfallet som ett slutgiltigt svar på frågan om vilka hot eller riskfaktorer som den skyddssökande kan möta. Bedömningen av risk kan vara inaktuell i nästa minut. Så fort nya omständigheter inträffar kan det vara skäl att göra en ny bedömning. Därför är det nödvändigt att socialtjänstens helhetsbedömning av den enskildes utsatthet kontinuerligt omprövas, i samarbete med i första hand den skyddssökande själv, polisen och det skyddade boendet.

Skyddat boende som bistånd

Socialtjänsten ska alltså utreda en våldsutsatts persons behov av stöd och hjälp efter ansökan av den enskilde.

Socialtjänstens insatser till stöd och hjälp för våldsutsatta kvinnor kan variera beroende på den enskilda kvinnan och hennes barns behov. Det handlar om en heterogen grupp varför insatserna måste anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet. Begreppet ”stöd och hjälp” omfattar bland annat insatser som skyddat boende, kontaktperson, stödjande samtal, ekonomiskt bistånd, förmedling av kontakter med andra myndigheter och frivilligorganisationer samt hjälp med att söka efter en ny bostad. (Prop. 2006/07:38 s. 32).

Individuellt behovsanpassade insatser erbjuds efter utredning och bedömning som bistånd, enligt 4 kap. 1 § SoL.

Socialtjänsten kan även som service erbjuda professionella sociala tjänster som ges utan biståndsprövning eller beslut, i olika former av så kallade öppna verksamheter. Till service räknas insatser som är allmänt inriktade och generellt utformade som kommunal service (3 kap. 1 och 6 §§ SoL). Som serviceinsats räknas till exempel information, rådgivning samt olika typer av öppna insatser som är tillgängliga för alla utan föregående behovsbedömning eller biståndsbeslut. Det är viktigt att en våldsutsatt person inte enbart hänvisas till att själv kontakta en öppen verksamhet utan att behovet av insatser utreds och bedöms [10].

När en skyddssökande erbjuds insats i form av skyddat boende enligt socialtjänstlagen är det fråga om en stöd- och hjälpinsats och inte ekonomiskt bistånd. Att skyddssökande uppmanas söka ekonomiskt bistånd för vistelsen på skyddat boende är inte korrekt, se kapitlet ”Vem betalar?”.

Individuella insatser

Med utredningen som grund ska socialnämnden kunna erbjuda insatser som motsvarar den enskildes behov.

- Utredningen samt bedömningen av risken för fortsatt våld utgör grunden för socialnämndens erbjudande om lämplig form av skyddat boende.
- Socialnämnden gör en individuell bedömning av vilken typ av skyddat boende som är lämpligt utifrån den våldsutsatta personens behov av skydd och stöd.

Skyddat och tillfälligt boende

Ett skyddat boende är, enligt den kommande definitionen i Socialstyrelsens termbank, tillräckligt bemannat med personal som har relevant utbildning och erfarenhet, har tillräckliga skyddsanordningar och andra skyddsåtgärder, samt erbjuder relevanta insatser till stöd för skyddspersonen, se avsnitt om definition av skyddat boende.

Alla som tillfälligt behöver lämna sitt hem på grund av att de är utsatta för våld, har inte behov av skydd. Andra behov kan stå i förgrunden, som till exempel en tillfällig bostad för att under viss tid ordna upp sin situation och hitta en permanent bostad.

Socialnämnden kan alltså efter utredning, om det motsvarar den enskildes behov, även erbjuda annat lämpligt tillfälligt boende i till exempel utslusningsbostäder, lägenheter eller i andra former. Detta är dock inte skyddat boende. Det är dock sannolikt att våldsutsatta i denna situation också har behov av någon form av stöd, till exempel i form av stödjande samtal [10].

Skyddat boende för olika behov

Att socialnämnden ska kunna erbjuda individuellt anpassade och utformade insatser kräver att socialtjänsten har kännedom om lämpliga skyddade boenden för olika personers behov.

Äldre, yngre, män, barn, kvinnor med missbruksproblematik, kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar, ungdomar utsatta för hedersvåld, hbt-personer, utländska kvinnor med liten förankring i samhället, vad kan vara ett lämpligt skyddat boende för dessa personer? Det är frågor som socialtjänsten måste kunna besvara.

Akut skydd – stöd på kort och lång sikt

Om en våldsutsatt kvinna är i behov av stöd och hjälp akut eller på kort eller lång sikt bör socialnämnden bland annat kunna erbjuda

- tillfälligt boende, råd och stöd m.m. och ekonomiskt bistånd (SOSFS 2009:22).

Med akuta behov avses de behov som behöver tillgodoses omedelbart, till exempel behov av skydd.

Det är socialnämndens uppgift att utreda och bedöma om personen behöver skyddat boende och i så fall vilken typ. Behöver den skydds-sökande en hög grad av skydd eller motsvarar en lägre skyddsnivå behoven? Finns det behov av att det skyddade boendet är anpassat till en speciell utsatthet?

Akuta beslut

Om en person behöver skydd i form av boende på jourtid, till exempel en helg, fattar kommunens socialjour ett omedelbart beslut om insatsen skyddat boende.

I vissa akuta situationer kör polisen en hotad person direkt till ett skyddat boende, vilket vanligtvis innebär att personalen på det skyddade boendet kontaktar socialtjänsten vid första möjliga tillfälle, med skydds-personens medgivande.

En person kan även på egen hand söka upp ett skyddat boende. I det läget är det naturligt att personalen på boendet informerar den skydds-sökande om möjligheten att kontakta socialtjänsten som kan erbjuda insatser som stöd och hjälp till barn, ekonomiskt bistånd och annat.

För personal på det skyddat boende som utför socialtjänstinsats gäller anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § SoL när det gäller medföljande barns situation, se kapitlet Barn i skyddat boende.

Socialnämnden fattar beslut om insatsen skyddat boende i det akuta skedet och utreder situationen vidare. På samma sätt som när det gäller socialnämndens insatser till skydd för barn kan utredning inledas, bistånd till skyddat boende beviljas och utredning fortsätta parallellt.

Tiden då en skyddssökande vistas på skyddat boende är ett utmärkt tillfälle att tillsammans med skyddspersonen utreda vilka stödinsatser som behövs på lång sikt. Socialtjänstens utredningsarbete bör därför fortsätta med bedömning av den enskildes stödbehov på kort och lång sikt.

Det är självklart inte givet att en skyddssökandes hela behov av stöd, på kort och lång sikt, tillgodoses av ett skyddat boende.

Behoven förändras

Socialnämnden bör kunna erbjuda en våldsutsatt kvinna stöd på kort och lång sikt (SOSFS 2009:22).

Socialnämnden har ansvar för att följa upp de insatser som beviljats en enskild och identifiera behovet av ytterligare insatser (prop.2006/07:38 s. 12). Det betyder att individuell bedömning av den våldsutsatta personens behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt behöver göras och förnyas i takt med att behoven förändras. Det räcker alltså inte med att socialtjänsten tillgodoser de akuta behoven.

Typen av insats kan behöva ändras beroende på vilka omständigheter och behov som finns i det enskilda fallet vid olika tidpunkter. Hjälpinsatser kan behöva pågå i flera år. Akuta behov kan uppstå igen efter kortare eller längre tid, till exempel om det finns risk för att personen utsätts för våld på nytt.

När en skyddssökandes behov förändras under vistelsen på skyddat boende, är det lämpligt att det skyddade boendet uppmärksammar socialtjänsten på de förändrade behoven, med den skyddssökandes medgivande, om inte personen själv gör det. Det är socialtjänstens uppgift att fortsätta utreda behoven av hjälp och stöd.

Den nationella tillsynen av kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld 2008–2009 visar att våldsutsatta kvinnor som vänder sig till socialtjänsten ofta får stöd, skydd och ekonomiskt bistånd i det akuta skedet. Däremot framkommer att stödet på längre sikt fungerar sämre [15].

Insatsen skyddat boende kan behöva erbjudas till fler hotade personer för att stödet ska fungera. För en ung kvinna som tillsammans med sin pojkvän hotas av kvinnans familj, kan till exempel ett skyddat boende endast för kvinnor inte tillgodose kvinnans behov om hon enbart känner sig trygg tillsammans med pojkvännen.

Det gäller också samkönade par som utsätts för hot av familjer; det är viktigt att uppmärksamma och ta båda parter behov av skydd på allvar.

Alla typer av skyddade boenden behöver inte finnas tillgängliga inom den egna kommunen, i vissa fall kan den våldsutsatta personens behov av skydd istället tillgodoses i en annan kommun. För att kommunen ska kunna ge ett behovsanpassat stöd kan det vara nödvändigt att samarbeta över kommungränserna, till exempel när det gäller skyddat boende för kvinnor med missbruksproblematik eller kvinnor med funktionsnedsättningar (prop. 2006/07:38 s. 12). Se även kapitlet om samverkan.

Socialnämnden ansvarar för att det boende som beviljas den enskilde är lämpligt utifrån den skyddsökandes individuella situation, till exempel i form av möjlighet att ta med sig barn till boendet.

I många fall vet inte den våldsutsatta själv vilka möjligheter som finns att få stöd och hjälp. Den enskilda behöver därför information om olika insatser. Även om kommunen har ett visst basutbud av insatser, som vissa typer av stödjande samtal, skyddade och andra tillfälliga boenden eller annat, innebär det inte att dessa insatser är de enda som kan erbjudas.

En våldsutsatt person har rätt att efter individuell bedömning av sina hjälpbehov erbjudas de insatser som är de bästa för personen. Det kan i vissa fall vara nödvändigt att skapa en specifik insats för en viss person, se handboken Våld [10].

Vad innebär skyddat boende?

Syftet med skyddade boenden är att stödja enskilda som flyr våldsutsatta situationer, att öka säkerheten och tryggheten för de skyddssökande och medföljande barn, att förebygga fortsatt våldsutsatthet och att stödja den skyddssökande i processen att skapa en självständig tillvaro. En målsättning är också att förebygga behovet av mer ingripande och omfattande stödinsatser senare.

Ibland beskrivs målsättningen i två delar: Att hjälpa våldsutsatta (kvinnor, som forskningen oftast handlar om) till säkerhet och minskat våld på kort sikt och att hjälpa dem att leva utan våld på lång sikt [16].

Att lämna ett våldsamt förhållande eller en våldsutsatt situation kan i sig vara en risk som innebär att våldet trappas upp.

Studier visar att våldet ofta ökar i samband med uppbrottet från våldsutövaren [17, 18]. Uppbrottsprocessen från en våldsam relation beskrivs inom forskningen och praktiken som farlig för den våldsutsatta och som ett komplext fenomen där många faktorer påverkar utvecklingen [19–21]. För många innebär uppbrottet ett risktagande med långtgående konsekvenser både för den som utsatts för våld och omgivningen.

Tillgång och tillgänglighet

En majoritet av Sveriges kommuner uppger att de har tillgång till skyddat boende enligt Socialstyrelsens definition i termbanken [22]. Men våldsutsatta har rätt till skydd och stöd som motsvarar varje persons individuella behov och då behövs tillgång till flera typer av skyddade boenden med olika innehåll och skyddsnivå.

Företrädare för kvinnojoursorganisationer vittnar om att jourer är fullbelagda och att kvinnor, med och utan barn, avvisas. Men att av detta dra slutsatsen att antalet platser på skyddade boenden är för få, är inte alldeles självklart. Svårigheter i utslussningsfasen stoppar ofta genomströmningen. Företrädare för skyddade boenden och socialtjänst framhåller, i samråd inom detta uppdrag, att det är svårt att hitta bostäder till de personer som ibland efter ganska kort tid är redo att lämna ett skyddat boende.

Det är en fördel om kommuner samarbetar genom att bygga upp eller finansiera verksamheter med olika inriktning. En kommun kan exempelvis skapa ett skyddat boende med stor tillgänglighet för personer med fysiska funktionsnedsättningar medan en näraliggande kommun erbjuder skyddat boende för hedersvåldsutsatta och en tredje bygger upp särskild kompetens kring våld och missbruk. På så sätt täcks många olika behov bland de skyddssökande.

Regeringen har sedan 2007 fördelat utvecklingsmedel för att förstärka kvinnojoursverksamheter och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Men insatser anpassade för kvinnor i särskilt utsatta grupper har endast fått en blygsam spridning trots regeringens intentioner, rapporterar Socialstyrelsen 2009 [23].

Öppettider

Det är viktigt att det finns skyddade boenden som har möjlighet att ta emot skyddssökande dygnet runt, året runt.

När en hotad person väl tar steget att polisanmäla eller söka skydd ska personen självklart inte mot sin vilja behöva återvända till en hotfull situation. Eftersom beslutsprocessen är komplicerad och tar tid är det extra viktigt att skyddssökande får stöd och hjälp när behovet uppstår.

Bemanning

Det skyddade boendet behöver ha tillräcklig bemanning utifrån den enskildes behov av stöd och hjälp. För vissa skyddssökande kan tillgång till personal dygnet runt vara avgörande. Om någon aktivt förföljer en skyddsperson kan det vara nödvändigt att boendet har larm och är bemannat nattetid. Flickor och unga kvinnor som har placerats på ett skyddat boende kan ha stort behov av psykiskt och känslomässigt stöd och tillgång till personal dygnet runt, se vidare handboken Våld s. 88 [10].

Tillgång till personal även på natten bidrar till de skyddssökandes trygghet och säkerhet. Det är lämpligt att skyddade boenden som tar emot medföljande barn har personal med särskild barnkompetens. I hem för vård eller boende (HVB) som tar emot barn ställs krav på att det ska finnas personal tillgänglig dygnet runt i verksamhetens lokaler (2 kap. 3 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd SOSFS 2003:20 om hem för vård eller boende).

Personalens kompetens

För utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet (3 kap. 3 § SoL).

All personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen bör regelbundet få kompetensutveckling inom området våld eller andra övergrepp mot närstående (SOSFS 2009:22).

Personal på det skyddade boendet ska således ha lämplig utbildning och erfarenhet samt bör få kompetensutveckling inom området våld eller andra övergrepp mot närstående. Det är lämpligt att personalen på det skyddade boendet har teoretiska kunskaper inom området våld, kunskap om vilka insatser som visar positiva resultat samt förmågan att praktiskt tillämpa dessa kunskaper. Viktigt är att både vuxna och barn möts av personal som kan hantera krisreaktioner, som kan urskilja när särskilda insatser behövs och som har kännedom om vad processen att lämna våldsutsatthet innebär. Det är också viktigt att personalen har förmåga att se barns behov av stöd, i den akuta situationen men också på längre sikt.

Tillfälligt boende

Tanken är inte att hotade personer ska bo långa tider på skyddat boende. Det kan till och med vara mindre lämpligt, både för skyddssökande och medföljande barn, att vistas i en kollektiv miljö präglad av dramatiska upplevelser. Men undantag kan finnas, till exempel när det gäller personer med begränsad kännedom om det svenska samhället. Där kan det behövas längre tid innan personen är redo att flytta till ett självständigt boende.

Skyddade boenden tillhandahåller platser för heldygnsvistelse, där lokalerna täcker de skyddssökandes behov under en begränsad period. Så långt det är möjligt får personerna egna sovrum, medan kök, badrum och vardagsrum ofta delas. Ett visst mått av inskränkning i den personliga integriteten kan vara ofrånkomlig.

Stöd i öppen form

En våldsutsatt person kan behöva stöd och hjälp utöver själva boendet under lång tid.

Att råd och stöd kan erbjudas i öppna former är en fördel för den som utsatts för våld i nära relation. Olika former av samtalsstöd och rådgivning är ofta ett led i den process som föregår insatsen skyddat boende.

Ett alternativ är att den våldsutsatta ordnar eget boende men får annat stöd. Även för den som lämnar ett skyddat boende kan fortsatt kontakt i öppna stödformer behövas.

Säkerhet på skyddat boende

Säkerheten på ett skyddat boende består av två delar: den yttre säkerheten och den inre. Den yttre säkerheten uppnås exempelvis genom skalskydd och bemanning medan den inre består av att ett eget säkerhetstänkande byggs upp av den skyddssökande i samarbete med bland annat personal på det skyddade boendet.

Skalskydd

Ett skyddat boende behöver reflektera över den yttre säkerheten och anpassa den efter vad som är lämpligt med tanke på läge och målgrupp. De tekniska möjligheterna är många: Dörrar och fönster kan säkras på olika sätt, larm kan installeras och kopplas till polisen eller vaktbolag.

Hur starkt och tekniskt avancerat det yttre skalskyddet än är, hjälper det inte om den inre säkerheten inte fungerar: Kameraövervakning och larm kan bli verkningslösa om den som utsatts för våld själv avslöjar sin vistelseort för den hotande personen.

Säkerhetstänkande

Det räcker alltså inte med att den våldsutsatta befinner sig i fysisk säkerhet på ett skyddat boende.

För att säkerheten ska fungera krävs att den enskilde medverkar till sin egen och de medboendes säkerhet.

Att den skyddssökande inte avslöjar sin vistelseort är naturligtvis avgörande på de skyddade boenden där hemlig adress är en viktig del av säkerheten. Alla skyddade boenden har inte hemliga adresser. Även öppenhet uppges av kvinnojourer kunna fungera som en form av skydd och trygghet. När allmänheten känner till att en fastighet rymmer ett skyddat boende fungerar det också som en säkerhetsåtgärd.

Vad innebär skyddat boende?

Oftast inleds en vistelse på skyddat boende med ett säkerhetssamtal där personalen informerar om vikten av säkerhetstänkande. Det är avgörande att personalen informerar den våldsutsatta och i förekommande fall, medföljande barn, om regler, om sekretess kring de andra boende, om hur man som utsatt kan hantera mobiltelefon och internetkommunikation.

Detta samtal bildar utgångspunkt för en av de viktigaste insatserna som skyddat boende kan bistå en våldsutsatt person med, nämligen uppbyggnaden av ett eget säkerhetstänkande.

Stödformer

Om en våldsutsatt kvinna är i behov av stöd och hjälp akut, på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bland annat kunna erbjuda henne råd och stöd (SOSFS 2009:22). En sådan insats kan vara samtalsstöd eller råd och stöd i form av information, se vidare handboken Våld s. 91 [10].

Socialnämnden ansvarar för att den som utsatts för våld får det stöd och den hjälp som personen behöver, men stödet kan ges på det skyddade boendet. I så fall kan socialnämnden bevilja bistånd som utförs av ett skyddat boende som erbjuder den typ av stöd som motsvarar den aktuella personens behov. Stöd och hjälp kan även erbjudas utanför det skyddade boendet.

Samtalsstöd

Samtal kan vara av olika karaktär och omfattning. Vilken typ av samtal som kan bli aktuellt beror på den skyddssökandes behov på kortare och längre sikt, vem som utsatt den skyddssökande för våldet, om personen lämnat den hotfulla situationen eller befinner sig mitt i en uppbrottsprocess. Det är önskvärt att det samtalsstöd som erbjuds på ett skyddat boende är differentierat och individuellt anpassat.

Personer som lämnat en relation där de har utsatts för våld kan vara i behov av samtal som bland annat syftar till att stärka självkänslan och minska känslor av skuld och skam [10].

Att delta i en samtalsgrupp för att kunna dela och utbyta tankar och känslor med andra som har liknande erfarenheter kan för en del våldsutsatta personer bidra till att de får möjlighet att bearbeta känslor och den kris som kan ha uppstått på grund av våldet [10].

Våldsutsatta vuxna och barn som är traumatiserade kan behöva hjälp till adekvat behandling inom psykiatri [10].

Genomförandeplan

Hur en beslutad insats praktiskt ska genomföras bör dokumentas i en genomförandeplan.

En genomförandeplan är en plan som har sin utgångspunkt i nämndens beslut och som mer i detalj beskriver hur insatsen ska genomföras (se vidare kapitlet om dokumentation i denna vägledning samt i 6 kap. 1 § AR Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd SOSFS 2006:5 om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS).

Erfarenheter (bland annat inhämtade i intervju med företrädare för kvinno- och tjejjouren Somaya), visar att arbetet med en genomförandeplan tillsammans med den skyddssökande, är en betydelsefull del i stödet. Det bekräftas även av en amerikansk litteraturstudie som undersökt vägledningarna och manualer för verksamma inom området våld i nära relationer. Vägledningarna och manualerna betonar nyttan av en skriven handlingsplan, utformad tillsammans med den skyddssökande [16].

Hämta tillhörigheter i bostaden

Ofta tvingas en skyddssökande lämna sitt hem akut utan att få med sig kläder och andra ägodelar varken till sig själv eller eventuella barn. Självklart finns då ett behov av att hämta personliga tillhörigheter.

En möjlighet är att be våldsutövaren lämna över den våldutsattas ägodelar på neutral plats. Det kan vara av stor betydelse att en bodelning genomförs för att fastställa äganderätten till parets tidigare gemensamma egendom [10].

Om partnern motsätter sig att saker hämtas eller hävdar att vissa saker inte tillhör den skyddssökande kan vare sig socialnämnden eller polisen vidta några åtgärder. Tvisten om äganderätten får lösas på civilrättslig väg. En ansökan om handräckning hos Kronofogden kan övervägas om det bedöms som utsiktslöst för den skyddssökande att få ut sina ägodelar ur bostaden. [10].

Rättslig information och rådgivning

Det är viktigt att den skyddssökande får nödvändig information, till exempel om hur en polisanmälan görs, om rätt till målsägandebiträde i vissa fall, om möjligheten till kontaktförbud, inklusive kontaktförbud i det gemensamma hemmet, om trygghetspaket, om rätten till skadestånd, om familjerättens arbete och om en eventuell rättsprocess [10].

Vad innebär skyddat boende?

Sådan information kan behöva ges såväl akut som i ett senare skede. Denna information behöver bland annat vara tillgänglig för kvinnor med olika funktionsnedsättningar, på lätt svenska och olika språk [10].

Vägen ut från skyddat boende

För många våldsutsatta kan vägen ut från skyddat boende underlättas av vetskaper om att det finns stöd även efter vistelsen.

De flesta skyddade boenden i Socialstyrelsens kartläggning (85 procent) erbjuder någon typ av stöd efter tiden på boendet. Det vanligaste är att skyddspersonen ges möjlighet till telefonkontakt med personalen och stöd i kontakter med till exempel socialtjänsten, psykiatrin och vårdcentralen. Minst vanligt är hjälp med utslusningsboende [1].

Långa vistelsetider kan bli ett problem. Med många skyddssökande som blir kvar i landets skyddade boenden fastän behovet av skydd förändrats, minskar möjligheterna till akut skydd för den som behöver det.

Kvinnojoursorganisationernas företrädare pekar i samråd inom uppdraget, på att olika former av utslusningsboenden behövs, liksom förturslägenheter, hyresgarantier från kommunen och billiga hyresrätter.

Det är socialtjänstens ansvar att hjälpa kvinnan på lång sikt och aktivt stöd kan behövas för att bistå den som utsatts för våld till att hitta ny bostad.

Vägen ut från skyddade boenden är en avgörande fråga för den skyddssökande. Dimensioneringen av skyddade boenden för skyddssökande behöver motsvara behoven över landet. Men kanske är det inte rätt väg att ensidigt bygga ut verksamheten skyddat boende när platsbrist uppstår på grund av en svårlöst bostadssituation. Istället borde kommunen kunna erbjuda olika typer av boenden, anpassade efter den skyddssökandes situation, eller situationen i de fall då våldsutövaren flyttar.

Djur

Hot om att skada husdjur kan vara en del av det psykiska våldet [24]. I en akut situation kan skyddssökande tvingas lämna husdjur fastän de befarrar att djuren utsätts för våld eller vanvård. Det kan därför vara lämpligt att socialtjänsten och dess utförare uppmärksammar skyddssökandes oro för husdjur. Den ideella föreningen Veterinär omtanke om våldsutsatta, VOOV, verkar inom området. Läs mer i Länsstyrelsernas broschyr ”Våld mot djur och våld i nära relationer”.

Barn i skyddat boende

Att bevittna våld mot en närstående vuxen är en skrämmande, hotfull och potentiellt traumatisk upplevelse för barn. Barn som bevittnat våld mot en närstående har i betydligt högre utsträckning än barn i allmänhet olika symtom på psykisk ohälsa. De utgör en riskgrupp som behöver uppmärksammas och många har behov av stöd eller behandling [25].

Att tvingas leva med våld äventyrar barnets psykologiska, fysiologiska och sociala utveckling [27]. Barn som upplevt våld mot en förälder eller omsorgsperson riskerar att utveckla allvarlig och långvarig psykisk ohälsa, som depressivitet, ångest, självdestruktivitet, aggressivitet, svårigheter i umgänget med andra barn, samt koncentrationssvårigheter och skolsvårigheter. De kan även utveckla en hyperaktivitet, med grund i en ständig beredskap för att snabbt upptäcka tecken på fara [25].

Barn som upplevt våld kan också drabbas av hälsoproblem som astma, eksem, magont, sömnsvårigheter, huvudvärk och ätstörningar [25].

Upprepade hotfulla situationer där anknytningspersoner är orsaken till faran, respektive känslomässigt otillgängliga, ökar risken för att barn ska utveckla en desorganiserad anknytning, som är den allvarligaste formen av otrygghet. Desorganiserad anknytning ökar risken för en rad allvarliga svårigheter i livet [26].

Att barnets omsorgsgivare utsätts för hot utgör en tydlig risk för att utveckla posttraumatisk stress hos barn och unga. Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) ökar risken för annan psykisk ohälsa. Våld i nära relationer kan pågå under lång tid. Upprepad utsatthet för trauma kan leda till kronisk stress [27]. I en studie av barn på svenska kvinnojourer var det en fjärdedel som uppfyllde samtliga kriterier för PTSD [28]. Särskilt allvarligt är det att en hög andel barn utsätts för multipel traumatisering i dessa familjer, som vanvård, brist på trygghet, psykisk och fysisk miss-handel och sexuella övergrepp [27].

Våld från en partner innebär en stor risk för att föräldraförmågan påverkas även hos den som utsätts för våldet [10]. Flera studier har visat att mammor som utsätts för våld i nära relation upplever en hög stress i sitt föräldraskap. En del studier visar att mammor som utsätts för våld i nära relation uppger att de använder ökat fysiskt och psykiskt våld mot sina barn [27].

Överlappningen är stor mellan förekomst av våld mellan föräldrarna och misshandel av barnen. En granskning av ett stort antal studier visar att det är troligt att båda typerna av övergrepp förekommer i mellan 30 och 60 procent av familjer där antingen våld mot kvinnan eller våld mot barnen identifierats. I en annan forskningsöversikt framkommer att 45–75 procent av barnen vars mammor misshandlas även misshandlas själva (SOU 2006:65, s. 97).

Barn har följt med sina våldsutsatta mammor till kvinnojourer och andra skyddade boenden sedan verksamheternas begynnelse på 1970-talet, men det är först under senare år som barnens egna individuella behov har uppmärksamrats.

År 2007 infördes ett förtydligande i socialtjänstlagen som innebär att barn som bevittnat våld från närstående betraktas som offer för brott och kan ha rätt till brottsskadeersättning.

Synliggörandet av barns behov har bland annat resulterat i att barn som vistas på skyddade boenden erbjuds strukturerade stödsamtal. En majoritet av de skyddade boendena i Socialstyrelsens kartläggning (73 procent) erbjuder barnen enskilda stödsamtal med utbildad personal. På 45 procent av de skyddade boenden som svarat används någon form av samtalsmodell för barn som bevittnat våld [1].

Det förekommer att skyddade boenden av olika anledningar begränsar mottagandet av barn. Socialstyrelsen rekommenderar att det tillfälliga boende som erbjuds en våldsutsatt kvinna som har medföljande barn, även tar emot och är lämpligt för barnen, oavsett kön och ålder (SOSFS 2009:22). Det betyder däremot inte att alla skyddade boenden har skyldighet att ta emot barn, till exempel kan det vara olämpligt på vissa skyddade boenden med inriktning mot missbruk.

Barn på skyddade boenden behöver information vid inflyttning, de har ett behov av att förstå var de hamnat och varför. Det är lämpligt att barnen, efter ålder och förmåga, görs delaktiga i situationen.

Barn som vistas i skyddade boenden har stora behov. De kan behöva krisstöd, kontinuerligt känslomässigt stöd, kontakt med hälso- och sjukvården och naturligtvis stöd från skolan. Det kan finnas behov av juridiskt stöd för brottsskadeersättning. Det är önskvärt att barn möts av personal med barnkompetens och kunskap om barns krisreaktioner.

Men stöd till föräldern i föräldrarollen är också avgörande för att den vuxna ska kunna hjälpa barnen att läka från effekterna av att ha bevittnat våld.

Beröm till skyddade boenden

Skyddade boenden bidrar med säkerhet, vila och stöd till barn som upplevt våld. Men det kan också vara en påfrestning för barn och ungdomar att lämna bekanta omgivningar, leksaker och kamrater.

Kvinnojourer får mycket beröm av barn som intervjuats i Barnombudsmannens skrift *Oskyddad – Om barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter* [29]. Kvinnojourer kan erbjuda en trygk och säker plats under den första tiden efter ett uppbrott från hemmet, även om något barn upplever miljön som kall och skottsäkra fönster som skrämmande – ”skjuter folk här?”. Barnen får oftast en kontaktperson som de kan vända sig till.

Personalen på kvinnojouren får en nyckelroll i barnens liv, med sin kunskap om vilka instanser som ska kontaktas och hur det är att leva med skyddade personuppgifter. Till en början är ofta personalen de enda sociala kontakter barnen och ungdomarna har. De finns där och stöttar, kanske med något så enkelt som att följa med till mataffären. Kontakten med kvinnojouren fortsätter ofta under lång tid [29].

Barn är mycket utsatta i den akuta krisen. Inflyttning på skyddat boende innebär att de rycks upp från kända rutiner och omgivningar, de tvingas kanske lämna förskola eller skola, de separeras från närstående och kamrater. Att flytta från en närstående våldsutövare är ofta kopplat till ambivalenta känslor, eftersom personen också kan vara en betydelsefull förälder eller annan viktig vuxen.

Barnen ska anpassa sig till nya bostadsförhållanden, okända människor, nya regler och kanske en ny skola. Moderns förmåga att stödja barnet i att hantera situationen kan påverkas av den kris hon själv befinner sig i och alla praktiska krav som situationen ställer [25].

Den skyddssökandes omsorgsförmåga kan alltså vara nedsatt och barnen därmed extra utsatta. Bland annat därför har socialnämnden ett särskilt ansvar för barn som utsatts för eller bevittnat våld.

Ansvar för medföljande barn

En våldsutsatt person som tar med sig barn till ett skyddat boende gör detta på eget ansvar. Socialnämnden har inte placerat barnet och inget beslut om barnet har fattats av socialnämnden [10]. Socialnämnden har dock ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn. Om en våldsutsatt person med barn erbjuds skyddat boende av socialnämnden ska den enhet som handlägger barnavårdsärenden informeras om detta (se JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 264).

Socialnämndens ansvar för barn som utsatts för och bevittnat våld

Socialnämndens ansvar för att särskilt beakta att barn som utsatts för brott, som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående kan vara i behov av stöd och hjälp lyfts fram i 5 kap. 11 § tredje och fjärde styckena SoL, se kapitlet Vem får skydd?

Nämnden har en skyldighet att uppmärksamma behov av stöd och hjälp hos alla barn som utsatts för eller bevittnat våld mot en närstående.

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL). När en anmälan enligt 11 kap. 1 § rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras. Beslut att inleda eller inte inleda en utredning ska, om det inte finns synnerliga skäl, fattas inom fjorton dagar efter det att anmälan har kommit in. (11 kap. 1 a § SoL).

Nämndens utredningsansvar gäller oavsett barnets och vårdnadshavarens inställning i frågan.

Till barnets rättigheter hör att få göra sin röst hörd och att ge sitt perspektiv på den situation barnet befinner sig i. Intressen och önskemål hos barn som utsatts för eller bevittnat våld kan både sammanfalla med och skilja sig från intressen och önskemål hos barnets vårdnadshavare.

En utredning till skydd och stöd för ett barn bör ha en klar inriktning på barnets situation, barnets behov och hur dessa tillgodoses (Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:12 om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga).

I SOSFS 2009:22 ges rekommendationer angående vad socialnämnden bör utreda med anledning av våldet när ett barn har bevitnat våld: Socialnämnden bör, med anledning av våldet, bland annat utreda vilket behov barnet har av stöd och hjälp akut, våldets karaktär och omfattning, hur våldet har påverkat barnet och dess relation till föräldrarna, barnets egen uppfattning om våldet, vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, om barnet också har blivit utsatt för våld, och vilket behov barnet har av stöd och hjälp på kort och lång sikt (SOSFS 2009:22).

Barnet har i vissa fall möjlighet att få insatser när vårdnadshavarna inte är överens. Av 6 kap. 13 a § föräldrabalken, FB, framgår att socialnämnden, när det krävs med hänsyn till barnets bästa, kan besluta att en åtgärd får vidtas utan den andre vårdnadshavarens samtycke bland annat när det gäller behandling i öppna former som ges med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Med detta avses behandlingsinsatser som ges enskilt eller i grupp, till exempel samtal med en kurator eller en socialsekreterare. Placeringar utanför det egna hemmet som inte är öppna, det vill säga i ett familjehem eller i ett HVB omfattas inte. (Prop. 2011/12:53 s. 28). Se vidare Socialstyrelsens meddelandeblad nr 10/2012 Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens.

Anmälningsskyldighet

Myndigheter vars verksamheter berör barn och unga samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Detsamma gäller även för dem som är anställda hos sådana myndigheter (14 kap. 1 § första stycket SoL).

Samma skyldighet gäller enligt bestämmelsen även dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller socialtjänstens område. Exempel på sådana verksamheter kan vara HVB eller friskolor.

Ideella föreningar som genom avtal med kommunen utför insatser enligt SoL omfattas också av anmälningsplikten. Detsamma gäller för frivilligorganisationer som bedriver tillståndspliktig verksamhet enligt 7 kap. 1 § SoL.

Ideella föreningar i övrigt omfattas inte av anmälningsplikten. De omfattas istället av den allmänna rekommendationen i 14 kap. 1 c § SoL att var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialtjänsten.

Se vidare Socialstyrelsens allmänna råd om anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn (SOSFS 2003:16) och handboken Våld [10].

Insatser för medföljande barn på skyddat boende

Om ett barn som bevittnat våld är i behov av stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bland annat kunna erbjuda barnet råd och stöd, stöd- och behandlingsinsatser, och förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer (SOSFS 2009:22).

Stöd till föräldern i föräldrarollen kan vara avgörande för att den vuxna ska kunna hjälpa barnen att läka från effekterna av att ha bevittnat våld. Socialnämnden bör med anledning av att ett barn bevittnat våld kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd utifrån barnets behov (SOSFS 2009:22).

Stöd i form av samtal är viktigt för såväl barn som vuxna på skyddade boenden. Vi har redan betonat vikten av introduktionssamtal för medföljande barn och sådana ges också vid många skyddade boenden [1].

Stödsamtal med utbildad personal, enskilt eller i grupp, är en betydelsefull insats. Trappanmodellen är den vanligaste formen för krissamtal med barn som bevittnat våld mot mamman i Sverige [25]. Samtalsmodellen bygger på tre steg: etablera kontakt med barnet, rekonstruera det som hänt och förmedla kunskap om krisreaktioner [30].

Stöd så att barnet kan upprätthålla vardagliga rutiner som skolgång, är av avgörande betydelse. Likaså är en egen stödperson, på eller utanför det skyddade boendet, en insats som barn i hög grad uppskattar [29].

Utflykter och fritidsaktiviteter är de vanligaste aktiviteterna som boendena normalt sett erbjuder medföljande barn [1]. Men det kan finnas anledning att inte överbetona betydelsen av aktiviteter menar sakkunniga från länsstyrelserna. Barn behöver omvårdnad i krisen – inte i första hand aktiviteter. Barnen har behov av att stanna upp, få utrymme att prata om de vill, att bli sedda.

Socialnämnden har ett långtgående ansvar, utifrån medföljande barns särskilt utsatta situation, att samordna insatser för dem, se till att de får tillgång till skolgång och eget stöd.

Skola

Skolpliktiga barn som följer med en förälder till ett skyddat boende har rätt till fortsatt skolgång.

I den turbulens som kan uppstå vid en hastig flytt från hemmet är ett barns behov av kontinuitet och normalitet i vardagen viktig och där fyller skolan med struktur, stimulans och kamrater en avgörande funktion.

Det kan av olika skäl bli aktuellt med byte av skola. Det är barnets hemkommun som har ansvar för ett barns grundskoleutbildning (10 kap. 24 § första stycket skollagen 2010:800, SkoL).

Om det finns särskilda skäl, får hemkommunen komma överens med en annan kommun om att denna i sin grundskola ska ta emot elever vilkas grundskoleutbildning bosättningskommunen ansvarar för (10 kap. 24 § tredje stycket SkoL).

Barnets vistelsekommun har dock ett ansvar för att uppmärksamma barnets behov av skolgång. Vistelsekommunen och barnets hemkommun har ett gemensamt ansvar för att lösa barnets skolgång.

Personalen på det skyddade boendet kan lämpligen uppmärksamma den skyddssökande om barnets rätt till skola och vid behov hjälpa föräldern att ta kontakt med kommunen för att se till att barnet får en ordnad skolgång.

Familjerättens arbete

En separation eller svårigheter i samarbete kring barn kan utlösa hot om våld eller våld. Därför behöver socialtjänstens familjerättshandläggare vara medvetna om förekomsten av våld eller andra kränkningar för att bättre bedöma lösningar för barnens bästa när det gäller vårdnad, boende och umgänge.

Barn har visserligen rätt till kontakt med båda sina föräldrar, men det innebär inte att barnet under alla förhållanden måste leva med eller umgås med en förälder [10]. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling (prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 42).

Om det blir aktuellt med umgänge med en förälder som utövat våld är det viktigt att värdera vilka risker det kan medföra för barnet, såväl psykologiskt som fysiskt. Barnet ska inte behöva bevittna våld mot den andra föräldern i samband med umgänge [10].

När det förekommer uppgifter om våld i familjen är det särskilt viktigt att barnets uppfattning om sin situation tydligt framkommer i socialnämndens ställningstagande [10].

Mer om familjerättsfrågor finns att läsa i handboken Våld samt i handboken för Vårdnad, boende och umgänge [10, 31].

Dokumentation

Dokumentationen är nödvändig för den enskildes rättssäkerhet, för kontinuitet och uppföljning. Det ska vara möjligt att följa händelseutvecklingen i ett ärende, hur ansvaret fördelats mellan olika aktörer och vilka beslut som fattas samt grunderna för dessa.

Dokumentation är allmänt sett ett område som kan utvecklas både i socialnämndens handläggning och på skyddade boenden. Våldet riskerar att hamna i bakgrunden i socialtjänstens utredningar när det gäller vuxna och barn eftersom det ofta finns många andra frågor att belysa i svåra och komplicerade situationer. Se slutrapport från den nationella tillsynen 2008–2009 s. 23 [15].

Den socialnämnd som fattar beslutet om biståndet ansvarar för att det verkställs och följs upp.

Socialtjänstens handläggare har fortsatt ansvar för dokumentationen i den personakt som upprättats under handläggningen av ärendet så länge insatsen pågår.

Att genomförandet av insatsen också dokumenteras på det skyddade boendet gör ingen skillnad i detta avseende.

Skyddade boendens ansvar

När en beslutad insats enligt 4 kap. 1 § SoL genomförs i en enskild verksamhet, till exempel en ideell förening, ansvarar huvudmannen för den enskilt bedrivna verksamheten för att genomförandet av insatsen dokumenteras, se vidare handboken Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [32].

Genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling som rör enskilda ska dokumenteras (11 kap. 5 § första stycket SoL). Bestämmelserna om dokumentation gäller i tillämpliga delar enskild verksamhet som står under tillsyn av Inspektionen för vård och omsorg (7 kap. 3 § SoL). Detta innefattar verksamhet som det krävs tillstånd för, verksamhet som en kommun genom avtal har lämnat över att utföra, samt annan enskild verksamhet som kommunen upphandlar tjänster från för att fullgöra skyldigheter enligt socialtjänstlagen (13 kap. 1 § SoL).

Skyddade boenden som drivs i kommunal eller enskild regi har skyldighet att dokumentera genomförandet av beslutade stödinsatser, vård och behandling som rör enskilda.

Genomförandeplan

Hur en beslutad insats praktiskt ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan, såvida det inte framgår av någon annan plan eller är uppenbart obehövligt (SOSFS 2006:5 6 kap. 1 § AR). Genom planen tydliggörs för den skyddsökande, socialnämnden och det skyddade boendet vad som ska göras, av vem, när och hur.

Genomförandeplanen

- bör i regel upprättas inom den verksamhet som svarar för det praktiska genomförandet, och
- med utgångspunkt i ett beslut om en insats och målet för insatsen beskriva hur den praktiskt ska genomföras
- bör höra till den enskildes personakt.
(SOSFS 2006:5 6 kap. 1 § AR)

Se vidare handboken Våld samt Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [10, 32].

Sekretess på skyddat boende

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen 2009:400, OSL).

Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSL). Sekretess hindrar inte heller att sekretesskyddade uppgifter lämnas till annan myndighet, om en sådan uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Ett exempel på en sådan uppgiftsskyldighet finns i 14 kap. 1 § SoL. Det finns även andra sekretessbrytande regler bland annat när det gäller misstanke om vissa brott, se vidare Socialstyrelsens vägledning Brottsoffer och deras närstående [2]. I den vägledningen finns även information om vad som gäller om barns sekretess i förhållande till vårdnadshavare.

För verksamma vid enskild verksamhet som utför socialtjänst, till exempel ideella föreningar, gäller 15 kap. 1 § SoL. Av den bestämmelsen framgår att den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt SoL inte obehörigen får röja vad han eller hon därvid fått veta om enskildas personliga förhållanden.

För vidare information om sekretess i offentlig och privat verksamhet, samt informationsöverföring, se Socialstyrelsens vägledning Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården [33].

Skyddade personuppgifter

När det gäller behandling av skyddade personuppgifter, se Socialstyrelsens vägledning Brottsoffer och deras närstående samt handboken Våld [2, 10].

Personakt och journal hos skyddat boende

Huvudprincipen är att alla handlingar som rör en person bör hållas samman i en personakt. Om en beslutad insats genomförs i en enskild verksamhet eller av en annan nämnd än den beslutande är det inte möjligt att ha en gemensam personakt på grund av reglerna om sekretess och tystnadsplikt.

I dessa fall bör dokumentationen under genomförandet i stället hållas samman i en personakt som upprättas hos den som genomför insatsen. Genomförandet bör dokumenteras i en journal. (6 kap. 2 § AR SOSFS 2006:5).

I det skyddade boendets ansvar ligger bland annat att se till att personalen har kunskap om och följer de regler som gäller. Se vidare Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [32].

Gallring

Bestämmelser om gallring i en personakt hos socialnämnden finns i 12 kap. 1–2 §§ SoL. De bestämmelser som gäller för enskild verksamhet finns i 7 kap. 3–3 a § SoL. Där anges bland annat att den socialnämnd som beslutat om en insats som genomförs i en enskild verksamhet får träffa avtal med den som bedriver verksamheten om att handlingar ska överlämnas till nämnden när gallringsskyldigheten inträder.

Dokumentation

Läs mer om dokumentation och bevarande av handlingar i SOSFS 2006:5 samt i Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [32].

Dokumentation för utveckling

En förutsättning för kvalitetsbedömning, för uppföljning och för den enskildes rättssäkerhet är att insatserna på skyddade boenden systematiskt dokumenteras.

Kontinuerlig uppföljning och utvärdering av insatserna bidrar till att identifiera behov av andra eller ytterligare åtgärder (prop. 2006/07:38 s. 21 och 33). Det är också en förutsättning för att systematiskt undersöka om insatser leder till förbättringar för den enskilde. Se vidare Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [32].

Dokumentationen är vidare nödvändig för huvudmannens egen uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av verksamheten samt för statens möjlighet att följa hur verksamheten utvecklas i förhållande till nationella mål. Även forskning inom socialtjänstområdet är beroende av dokumentation. (Prop. 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen 1993:387 om stöd och service till vissa funktionshindrade LSS, m.m. s. 19).

Vem betalar?

Om en socialnämnd fattar beslut om insatsen skyddat boende görs detta med stöd av 4 kap. 1 § SoL. När en skyddssökande erbjuder insats i form av skyddat boende enligt SoL är det fråga om en stöd- och hjälpinsats och inte ekonomiskt bistånd.

Bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL kan omfatta bistånd till försörjning och för livsföringen i övrigt. Insatsen skyddat boende är en stöd- och hjälpinsats, det vill säga bistånd för livsföringen i övrigt, och inte ekonomisk hjälp.

Vid prövningen av behovet av bistånd för livsföringen i övrigt får inte hänsyn tas till den enskildes ekonomiska förhållanden, om rätten att ta ut avgifter för biståndet regleras i 8 kap. SoL (4 kap. 1 § andra stycket SoL).

Vid bedömning av behovet av sådana insatser ska således ingen ekonomisk behovsprövning ske. Den enskildes ekonomi får inte avgöra om han eller hon ska få behövliga biståndsinsatser. (Prop. 2000/01:80 Ny socialtjänstlag s. 95, se även Ds 2009:18 och prop. 2009:10/57 Behovsbedömning av annat än ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen).

Regleringar av rätten att ta ut avgift finns i 8 kap. 1 och 2 §§ SoL. Av 8 kap. 1 § SoL följer att kommunen får ta ut skäligen ersättning för stöd- och hjälpinsatser som inte är av behandlingskaraktär.

Vistelse i annan kommun

En person som utsätts för våld eller övergrepp måste ibland lämna hemmet oplanerat. Om den hotade på eget initiativ beger sig till en annan kommun och under vistelsen där söker stöd och hjälp gäller vistelsekommunens yttersta ansvar enligt 2 kap. 1 § SoL i den akuta situationen, till exempel för skyddat boende och ekonomiskt bistånd. Vistelsekommunen är ansvarig för att genomföra de akuta insatserna i avvaktan på att bosättningskommunen erbjuder de insatser som behövs (prop. 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun s. 36. Se även Socialstyrelsens meddelandeblad nr 3/2011 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011 samt handboken Våld s. 23).

Vem betalar?

Med bosättningskommun avses den kommun där den enskilde är stadigvarande bosatt, eller en annan kommun till vilken han eller hon har sin starkaste anknytning. Vid bedömningen av när en vistelsekommun övergår till att vara bosättningskommun kan det finnas anledning att ta särskild hänsyn till våldsutsattas speciella situation, och därmed tillåta den enskilde att vistas tillfälligt i en kommun under längre tid utan att den gamla bosättningskommunens ansvar upphör och övergår till vistelsekommunen, i egenskap av ny bosättningskommun. Detta gäller under förutsättning att den enskilde inte vill byta bosättningskommun permanent. (Prop. 2010/11:49 s.42).

Om en utredning inlett rörande ett barn är den kommun som inlett utredningen skyldig att fullfölja utredningen och avsluta den med ett beslut även om barnet har flyttat till en annan kommun (11 kap. 4 § SoL). Se vidare Socialstyrelsens handbok Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser [34].

När den enskilde vill byta kommun

En person som på eget initiativ önskar flytta till en annan kommun, får ansöka om insatser i den önskade kommunen, om han eller hon på grund av våld eller andra övergrepp behöver flytta, men inte kan göra det utan de insatser som han eller hon behöver lämnas (2 a kap. 8 § 2 SoL).

En sådan ansökan ska behandlas som om den enskilde var bosatt i inflyttningsskommunen och hänsyn ska inte tas till att sökandens behov är tillgodosedda i bosättningskommunen. Bosättningskommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som den andra kommunen behöver för att kunna pröva ansökan (2 a kap. 9 § SoL).

Begreppet våld eller andra övergrepp i 2 a kap. 8 § SoL har samma innebörd som i 5 kap. 11 § andra stycket SoL, men är inte begränsat till kvinnor och inte heller till att övergreppen ska ha begåtts av en närstående (prop. 2010/11:49 s. 88).

Behovet att flytta ska vara styrt av den enskildes utsatta situation. Det kan till exempel röra sig om hjälp med att ordna boende eller ekonomiskt bistånd. Vilka personer som ska anses ha behov av att flytta på grund av våld eller andra övergrepp får avgöras i varje enskilt fall utifrån den enskildes situation, men omfattar i vart fall den som har skyddade personuppgifter (prop. 2010/11:49 s. 88 f.).

Finansiering av skyddade boenden

En betydelsefull fråga för utvecklingen av verksamhetsområdet skyddade boenden är finansieringen. Skyddade boenden och kvinnojourer som drivs av ideella föreningar finansieras ofta med ett lapptäcke av bidrag medan skyddade boenden i enskild regi finansieras med dygnsavgifter. Skyddade boenden i kommunal regi finansieras genom den kommunala budgeten.

Kvinnojourer finansieras i huvudsak på tre sätt, genom verksamhetsbidrag, dygnsavgift och utvecklingsmedel. Till detta kommer ett statligt föreningsbidrag enligt förordning om statsbidrag till vissa organisationer inom det sociala området (2011:1062) som betalas ut till ROKS, SKR och BOJ centralt.

Verksamhetsbidrag

Kommuner kan ge finansiellt stöd till föreningar – verksamhetsbidrag eller föreningsbidrag. Ett sådant bidrag kan även bestå av att kommunen subventionerar föreningslokaler till låg eller ingen kostnad. Verksamhetsbidrag behandlas i Socialstyrelsens meddelandeblad Nr 2/2012, se även Socialtjänstförvaltningen, kansliavdelningen, Stockholm stad, Intressekonflikter, upphandling kontra verksamhetsbidrag, tjänsteutlåtande dnr 3.5-0536/2008.

Verksamhetsbidrag som en ideell förening, till exempel en kvinnojour, erhåller från en kommun innebär inte i sig att det råder ett uppdragsförhållande mellan kommunen och föreningen om att föreningen ska utföra insatser enligt socialtjänstlagen.

Vill kommunen att insatser till enskilda enligt socialtjänstlagen ska utföras av en förening måste kommunen särskilt ge föreningen i uppdrag att utföra insats enligt socialtjänstlagen.

Det kan dock förekomma att en ideell förening som genomför insatser enligt socialtjänstlagen på uppdrag av kommunen och tar emot avgift för utförd tjänst, samtidigt får verksamhetsbidrag från kommunen. Då råder ett uppdragsförhållande om utförande av insatser enligt socialtjänstlagen mellan kommunen och föreningen i den del uppdraget avser.

Särskilt utsatta grupper

Vissa grupper kan vara särskilt sårbara för hot och våld i nära relationer och därför vara i stort behov av skydd.

Kvinnor med funktionsnedsättning, missbruksproblematik, utländsk bakgrund, äldre kvinnor samt kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, har lyfts fram som särskilt sårbara. Även kvinnor som utsätts för våld i samkönade relationer uppmärksammas som ett eget problem- och kunskapsområde (prop. 2006/07:38 s. 16 och regeringens skrivelse 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer).

Dessa grupper är varken inbördes homogena eller skarpt avgränsade från varandra. Hedersrelaterad brottslighet kan exempelvis riktas mot en ung person som är homo- eller bisexuell och har utländsk bakgrund.

Behoven kan variera mycket mellan våldsutsatta kvinnor med olika fysiska och psykiska funktionsnedsättningar. Dessutom är vissa funktionsnedsättningar åldersbetingade, medan andra samvarierar med missbruk.

En och samma person kan beröras av flera omständigheter som inverkar på förhållandet till en närstående våldsutövare.

Sårbarheten handlar alltså om att den enskilda befinner sig i ett särskilt underläge gentemot våldsutövaren, eller att personen i högre grad än andra är beroende av omvärlden för att förändra sin situation.

Därför är ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning och missbruk exempel på faktorer som socialnämnden bör beakta i utredningar, bedömningar, beslut och genomförande av lämpliga insatser för enskilda våldsutsatta personer (SOSFS 2009:22).

Det är angeläget att generell kompetens om missbruk, åldrande eller funktionsnedsättning finns hos personal som handlägger ärenden rörande våldsutsatta personer, för att kunna hjälpa personerna till adekvata insatser för både sin våldsutsatthet och andra behov.³

---

3. Socialstyrelsen har i uppdrag att ta fram utbildningsmaterial som är avsedda att ge fördjupade kunskaper om stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor inom ovanstående områden. Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik respektive funktionsnedsättning publicerades hösten 2011, medan utbildningsmaterial vad gäller stöd och hjälp till kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, utländska kvinnor samt äldre kvinnor publiceras 2013.

Alla som arbetar med våldsfrågor inom socialtjänsten, inte minst på skyddade boenden, behöver kompetens kring vad den dubbla utsattheten att tillhöra en särskilt utsatt grupp innebär, för att bemöta de som kan vara särskilt sårbara på bästa sätt.

Kvinnor i missbruk

Kvinnor i missbruk eller beroende befinner sig många gånger i livssituationer som ökar risken för att utsättas för våld – samtidigt som de tycks ha svårare att få hjälp jämfört med andra våldsutsatta. Det finns en tendens att tona ned våldsproblematiken och istället fokusera på missbruket. Kunskap om samband mellan våldsutsatthet och missbruk kan saknas, liksom hur kombinationen ska hanteras i mötet med kvinnorna [36].

Det finns ett stort behov av verksamheter som enbart riktar sig till kvinnor, där de kan få stöd och hjälp med sina missbruksproblem, men också bearbeta det våld de varit utsatta för. Men i många av landets kommuner har våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem svårt att få boende till skydd och stöd [15].

Kvinnor i missbruksmiljöer lever mycket utsatt och det är inte ovanligt att övergrepp sker på kommunalt drivna lågtröskelboenden av män som kvinnorna har eller har haft förhållanden med. Tillfälliga boenden avsedda endast för kvinnor i missbruk, skulle kunna vara ett första steg att minska våldsutsattheten. Men behovet av skydd från våld är ofta fortsatt stort och tillfredsställs inte i ett tillfälligt boende. Även reguljära skyddade boenden kan ha svårt att tillgodose de komplexa behov som våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik kan ha. Ytterligare en svårighet är själva drogberoendet som kan medföra att kvinnan ibland sätter drogen före sin egen säkerhet, trots att hon känner till riskerna, enligt diskussioner i referensgrupper inom uppdraget.

Tillgång till skyddade boenden

Det är angeläget att kommunerna kan erbjuda skyddat boende för våldsutsatta kvinnor i beroende eller missbruk då de är en särskilt utsatt grupp. Kvinnorna behöver stödinsatser från personal med kompetens inom kunskapsområdena våld och missbruk.

De öppna jämförelser mellan landets kommuner som Socialstyrelsen genomfört visar att omkring hälften av kommunerna inte kan erbjuda skyddat boende för kvinnor som har ett aktivt missbruk [22].

I Socialstyrelsens enkät till landets skyddade boenden ställdes tyvärr inte denna fråga. Men intrycket från omfattande diskussioner med företrädare för verksamhetsområdet är detsamma som 2010: De flesta skyddade boenden saknar resurser och kunskap för att stödja och hjälpa en kvinna i aktivt missbruk på ett tillfredsställande sätt. Många anser också att det är olyckligt att blanda missbrukande kvinnor med andra kvinnor och barn i ett kollektivt boende – det kan äventyra tryggheten för alla.

Våldsutsatta kvinnor med missbruk verkar vara den lägst prioriterade gruppen av de särskilt utsatta, skriver Länsstyrelserna i en delrapport till regeringen. Detta trots att individer i gruppen kan vara dubbelt eller tredubbelt utsatta, med missbruksproblematik, våldsutsatthet och psykiska, neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar. Många av dem har barn. Ändå läggs de små resurser som hittills skapats på några få platser för att möta våldsutsatta missbrukande kvinnors behov ned, på grund av avsaknad av stöd från ansvariga myndigheter, rapporterar Länsstyrelserna [37].

En möjlig utvecklingsväg skulle kunna vara utbildningsinsatser inom området våld för personal som arbetar inom vård och behandling för kvinnor med missbruksproblematik.

Kvinnor med funktionsnedsättningar

Ett antal faktorer kan göra kvinnor med funktionsnedsättningar särskilt utsatta för våld. Det handlar ofta om en extra sårbarhet och osynliggörande. När det gäller kvinnor med funktionsnedsättningar som utsätts för hot och våld fordras speciell uppmärksamhet. De kan ha svårt att reagera snabbt vid hotfulla situationer, att orientera sig, att slå larm eller fly. Beroendet av färdtjänst kan göra det svårt att lämna hemmet i en akut situation. Många personer med funktionsnedsättning är beroende av andra i sitt dagliga liv. Det handlar om vård, stöd och service utförd av nära anhöriga, personliga assistenter, färdtjänstchaufförer eller annan personal. De här personerna kan upptäcka att en person är utsatt för våld, men de kan också vara förövre.

Beroendet av andra har lyfts fram som en förklaring till en högre risk för kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för våld, jämfört med kvinnor i övrigt. Beroendet kan även medföra en risk för upprepat våld [37, 38].

En person med funktionsnedsättning kan vara beroende av familjemedlemmar som vårdpersonal, av partnerns ekonomi, kan ha bristande

kommunikationsförmåga eller intellektuella funktionsnedsättningar som gör det svårare att hävda personlig integritet [40].

Utsattheten för brott bland personer med funktionsnedsättning kan osynliggöras genom att betraktas som ”missförhållanden” eller ”brister” i vården. Våldet förvandlas på så sätt till vårdfrågor istället för rättsliga frågor [40, 41].

Men våld och andra övergrepp mot kvinnor med funktionsnedsättning kan också osynliggöras mer allmänt. Kvinnorna betraktas som könlösa och ickesexuella, de ”blir” sin funktionsnedsättning. Denna ”könsblindhet” bidrar bland annat till att osynliggöra sexuella övergrepp [37].

Personer med funktionsnedsättning lever idag i hög grad som andra och tillsammans med andra. Men sårbarheten kan öka för kvinnor med funktionsnedsättningar: Att vara beroende av hjälp med personlig hygien innebär att vård- och omsorgspersonal har tillträde till kvinnans kropp och samtidigt kan möjligheten vara begränsad att värna den egna kroppen, att sätta gränser. Sexualundervisningen kan brista. Det kan finnas en risk att kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar övertalas att uppfylla krav från omgivningen [37].

Kvinnor med intellektuella och kognitiva funktionsnedsättningar är en grupp som utsätts för våld, påpekar representanter för Länsstyrelserna i samråd i uppdraget. Samtidigt konstateras i den nationella tillsynsrapporten 2009 att väldigt få insatser genomförts till våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning [15].

Även män med funktionsnedsättning är utsatta för våld. Den mycket begränsade kunskap som finns, visar att män med funktionsnedsättningar är utsatta för samma typ av våld som andra män, det vill säga i högre utsträckning från okända än närstående [37].

Tillgång till skyddade boenden

Tillgången på skyddat boende för kvinnor med funktionsnedsättning är ett område som behöver uppmärksammas. Det kan behöva ställas särskilda krav när det gäller lokaler, bemanning och kompetens hos personalen [10]. Särskilt viktigt är kompetens att kommunicera med kvinnor med intellektuella eller kognitiva funktionsnedsättningar.

För att en kvinna med funktionsnedsättning ska känna trygghet är det väsentligt att det rent praktiskt fungerar i boendet, att hon kan ha med sig hjälpmedel, att hon kan behålla sin färdtjänst, att eventuell medicinering fungerar, att hon vid behov kan få hjälp med vardagliga ting. Att boendet är tillgängligt är också viktigt för att en kvinna ska kunna ha med sig ett barn med funktionsnedsättning [39].

Våld mot äldre – dolt och förbisett

Våld mot äldre personer är ett delvis dolt och därför svår fångat fenomen, både inom formell vård och omsorg och när familjemedlemmar vårdar.

Det finns en mytbildning kring åldrandet där äldre personer förväntas vara snälla, oförmögna att skada andra och inte minst sakna sexuella behov. Blåmärken, frakturer, smärta, uttorkning, överdriven rädsla, nedstämdhet och andra psykologiska yttringar kan uppfattas som delar av själva åldrandet. Vanvård och andra våldsytringar kan därför pågå under lång tid utan att omgivningen reagerar [42, 43].

År 2000 genomförde Brottsoffermyndigheten en undersökning om äldre personers erfarenheter av våld och andra övergrepp [42]. Resultaten visade att 16 procent av kvinnorna och 13 procent av männen vid något tillfälle efter 65 års ålder hade utsatts för övergrepp. Försummelse, hot och trakasserier var de vanligaste formerna.

Risikfaktorer

Att åldras och drabbas av fysisk, psykisk, eller kognitiv funktionsnedsättning leder till ett ökat beroende av hjälp. Det ökar också risken för att utsättas för våld av närstående och av personal.

Personer med demenssjukdom löper dubbelt så stor risk som andra att utsättas för våld. Eftersom beteendeförändringar ofta är en del av demenssjukdomar finns det en ökad risk för att partner, anhörigvårdare och personal i äldreomsorgen utsätts för våld av äldre med sådana sjukdomar. Äldre som har ett aggressivt beteende och uppträder provokativt löper också större risk att själva utsättas för våld [44].

Om personalen har en negativ attityd till omsorgstagaren är det ytterligare en riskfaktor, likaså om personalen uppger hög stressnivå [42].

Långvariga familjeproblem, till exempel med missbrukande eller psykiskt sjuka vuxna barn som flyttar in hos den äldre, kan också öka risken för våld [42].

Skyddat boende för äldre

Endast några få kommuner har, enligt den nationella tillsynsrapporten 2009 arbetat aktivt med våld mot närstående inom äldreomsorgen [15]. Men våld mot äldre är en fråga både för kommunens äldreomsorg och individ- och familjeomsorg.

Det är lämpligt att ta tillvara den kunskap som finns inom till exempel kvinnofridsteam eller på andra håll inom socialtjänsten för våldsutsatta äldre personer som kanske i övrigt har tillgång till tjänster från kommunens äldreomsorg.

Äldre personer kan som andra vara i behov av skyddat boende i en akut situation och då är det viktigt att boendet är tillgängligt för personer med fysiska funktionsnedsättningar och eventuellt ett större hjälpbehov.

För äldre personer som får omsorg på exempelvis ett särskilt boende, är personalens kunskapsnivå och bemötande helt avgörande för skydd och stöd till den som utsätts för våld, oavsett om det är av anhöriga eller personal. Oftast finns i dessa fall inte behov av skyddat boende utan skyddsbehovet kan tillgodoses inom det särskilda boendet med hjälp av omflyttningar eller liknande.

För ytterligare information rekommenderas Socialstyrelsens utbildningsmaterial om våld mot äldre som publiceras hösten 2013.

Utsatta för hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld kännetecknas av vissa komponenter som skiljer det från annat våld av närstående [45–47]. Föreställningar om oskuld och kyskhet står i fokus och flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende påverkar familjens och även släktens, rykte och anseende. Även rykten kan alltså skada familjen. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är central [45, 47]. Även pojkar och män utsätts för denna typ av våld.

Valet av partner är inte individens utan familjens eller ett större kollektivs angelägenhet [48].

Hedersrelaterat våld utmärks av att det ofta är planerat och att det både kan vara kollektivt utövat och kollektivt sanktionerat. Det kan exempelvis utövas av den närmaste familjen men vara sanktionerat eller pådrivet av släktingar utanför den närmaste kretsen.

Våldets uttryck

Hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig många olika uttryck och det kan röra sig om många olika slags handlingar.

Kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld [45].

Psykiskt kan det handla om kränkningar, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, undandragen kärlek och omsorg samt förföljelse och hot.

Socialt kan det handla om bland annat utfrysning, isolering och förbud att delta i olika aktiviteter, till exempel inom ramen för skolan.

Våldet kan även vara fysiskt och allvarlighetsgraden kan variera, från relativt sett mer lindriga handlingar till mycket grova, inklusive dödligt våld.

Det våld som drabbar pojkar och män kan delvis ta sig andra uttryck än det som drabbar flickor och kvinnor, genom att de kan tilldelas eller påtvingas rollen som ”väktare” av till exempel systrar [49].

När det gäller hedersrelaterat våld finns det två dimensioner av utsatthet. Den ena handlar om att tvingas leva med begränsningar, kontroll och förtryck för att följa normerna om bland annat kyskhet och oskuld samt att kollektivet sätts före individen [48].

Den andra dimensionen handlar om att utsättas för bestraffningar, hot och våld om man bryter mot normerna. ”Den som öppet utmanar eller trotsar den rådande normen anses dra skam över hela familjen och riskerar att straffas fysiskt för att familjen eller ett utökat kollektiv ska återfå det som uppfattas som förlorad heder” [50]. Syftet med bestraffningarna av normöverträdelserna är alltså, i förövarnas ögon, att återvinna familjens heder.

Hedersrelaterat våld mot ungdomar

Hedersrelaterat våld kan också vara kopplat till att personer utsätts eftersom familjen inte accepterar personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det är viktigt att beakta att även partnern kan vara extremt utsatt, till exempel genom att beskyllas för att ”förleda” familjens ungdomar och därför behöver partnern inkluderas i hot- och riskbedömningen.

Homo- och bisexuella ungdomar, såväl som transungdomar, som utsätts för hedersrelaterat våld är mycket utsatta. Homo- och bisexuella ungdomar kan riskera våld, hot och utfrysning av sina familjer och släktingar – oberoende av vilken kategori ungdomens familj och släkt tillhör [51].

Ungdomar som varit utsatta vittnar om att socialtjänsten underskattar allvaret i deras berättelser. De berättar om socialsekreterare som betraktar ungdomars rädsla som omotiverad och istället för skydd erbjuder familjerådgivning. Läs mer i boken Hbt & heder [52].

Skyddat boende för hedersvåldsutsatta

Det viktigaste i den akuta fasen är att skydda den utsatta från fortsatt våld. De akuta insatserna behöver vara intensiva och säkerställa att de basala behoven tillgodoses.

När det gäller ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat våld kan ett långsiktigt perspektiv behövas för skyddsinsatser. En tonåring som tvingas lämna familj och släkt kan uppleva en stor isolering.

Många unga som brutit upp från sin familj känner skam för att de har satt sina egna intressen före kollektivets och för att ha orsakat sin familj vanära. Skammen kan också handla om att man har försatt andra familjemedlemmar i fara genom uppbrottet. ”Genom att kollektivet också ofta tydligt förmedlar skuld och skam till de unga i samband med uppbrottet, då de utsätter henne eller honom för press, hot, tvång, våld eller förnekelse, så gör detta uppbrottsprocessen oerhört svår för de unga”, skriver Länsstyrelsen Östergötland i vägledningen Våga göra skillnad [53].

Hbt-personer

Den nationella tillsynen 2008–2009 av 80 kommuners arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, visar stor brist på insatser för våldsutsatta personer som lever i samkönade relationer. Sådana insatser förekommer nästan inte alls [15].

Våld förekommer också i samkönade relationer och följer då i princip samma mönster som i heterosexuella relationer. Enligt studien Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer, är det få verksamheter som erbjuder stöd och hjälp till personer som drabbats av våld i samkönade relationer och deras möjligheter till skyddat boende är mycket små [55]. Detta drabbar givetvis även barnen i dessa relationer.

Att inte känna igen sig i de heteronormativa beskrivningarna av våld i nära relationer och det heteronormativa utformandet av stödverksamheter, kan medverka till att en hbt-person hamnar utanför det sociala skyddsnetet. Det kan leda till att det blir svårt att öppna sig och våga tala om samlevnadsproblem, våld och sexuella övergrepp. I de fall ett samkönat par inte är öppna med sin relation eller endast är öppna för en begränsad krets, finns dessutom en särskild risk för beroendeställning mellan brottsoffer och gärningsperson. Isoleringen som ingår i våldets normaliseringsprocess ökar.

Traditionellt har hbt-personer inte haft tillgång till samma hjälp som finns för våldsutsatta heterosexuella kvinnor. Det har saknats kunskap om hbt-personers utsatthet, på grund av att resurser framför allt har inriktats på mäns våld mot kvinnor. Detta har till exempel inneburit att det inte har funnits något skydd för våldsutsatta män. Lesbiska och bisexuella kvinnors situation har på senare tid uppmärksammats. Genom de utbildningsinsatser som genomförts har kvinnojourer till viss del blivit mer öppna

Särskilt utsatta grupper

för att ta emot även dem som utsatts för våld i samkönade relationer, uppger företrädare för RFSL i samråd inför denna vägledning.

I en enkät från Ungdomsstyrelsen finns uppgifter om unga hbt-personers utsatthet för hot och våld av föräldrar eller andra vuxna närstående. Även om antalet ungdomar i undersökningen som uppger sig vara något annat än heterosexuella är begränsat, är det möjligt att göra en grov uppskattning.

Av de unga hbt-personerna uppgav var femte att de hade blivit utsatta för fysiskt våld av någon vuxen i familjen. Andelen bland unga icke-heterosexuella som uppgav att de blivit utsatta för fysiskt våld av sin familj var signifikant högre än bland heterosexuella unga [55]. Att unga hbt-personer är utsatta för våld i familjen i högre grad än heterosexuella unga bekräftas även av en studie i Norge [56].

Transpersoner

Transpersoner är ett paraplybegrepp för ett antal olika transidentiteter som exempelvis transvestiter, intersexuella (personer som fötts med oklar könsidentitet) samt personer som definierar sig bortom kön och inte inom könsidentiteterna kvinna eller man [57].

De är en speciellt utsatt grupp på grund av sitt normbrytande könsuttryck. Transpersoner riskerar att få utstå hatbrott och diskriminering och de normbrytande könsuttrycken kan även användas mot dem i nära relationer.

Skyddade boenden för hbt-personer

Behövs särskilda skyddade boenden för hbt-personer? Det behövs i alla fall hbt-kompetens, kunskap om hbt-frågor och om den särskilda utsatthet som en hbt-person kan uppleva. Det kan handla om utsattheten att leva i en samkönad relation, utsattheten för hatbrott, eller för hedersrelaterat våld och hot. Men med ökade kunskaper, till exempel genom den hbt-certifiering som RFSL erbjuder och som hittills enstaka skyddade boenden genomfört, kan även andra boenden erbjuda hbt-personer skydd och stöd utifrån deras behov.

Visserligen uppmärksammas våld i samkönade relationer allt mer, men bemötande från socialtjänst och skyddade boenden kan ändå präglas av ett heteronormativt tänkande. Därför vänder sig ofta hbt-personer till RFSL:s brottsofferjour och kuratorsmottagningar som tar emot skyddsökande oavsett kön.

RFSL:s brottsofferjour driver sedan 2009 ett stödboende som specifikt riktar sig till hbt-personer. Boendet finns tillgängligt för personer som

vänder sig till jouren och har behov av skydd utanför det vanliga hjälpsystemet. Här kan även män utsatta för hatbrott och våld i nära relationer få en fristad.

Extremt få skyddade boenden har enligt RFSL kompetens att ta emot transpersoner. Socialstyrelsens kartläggning visade att det förekom att transpersoner sökte sådant skydd, om än i mycket begränsad omfattning [1].

Kvinnor med utländsk bakgrund

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund utgör en stor del av de boende i skyddade boenden och på kvinnojouren, särskilt i vissa granskade kommuner, enligt slutrapporten från den nationella tillsynen 2008–2009. Kunskap och kompetens när det gäller våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund finns, enligt rapporten, i några kommuner och nämnder [15].

En del av kvinnorna i en studie om stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, vittnade exempelvis om att socialtjänsten inte hade vidtagit åtgärder trots upprepad kontakt i samband med att kvinnorna hade utsatts för våld. De hade känt sig misstrodda i mötet med polis. Även i kontakten med hälso- och sjukvården hade personalen underlåtit att hjälpa kvinnan när hon berättade att hon behövde skydd undan våldet [58]. Studien gjordes på kvinno- och tjejjouren Somaya som vänder sig till kvinnor med muslimsk identitet. Ett begränsat antal kvinnor medverkade.

Syftet med studien var att få mer kunskap om de särskilda behov av stöd och hjälp som våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kunde antas ha. På kvinnojouren hade kvinnorna fått:

- Skydd och möjlighet till återhämtning
- Information om samhällsstruktur och säkerhetstänkande
- Emotionellt stöd och hjälp med att bearbeta händelser och hitta en väg framåt.

I studien identifierades även stödbehov som inte hade tillgodosetts i samma utsträckning som de mer akuta behoven. Det kunde handla om behov relaterade till bristande språkkunskaper, psykisk ohälsa, dålig ekonomi, avsaknad av bostad, rättsprocesser och brist på socialt nätverk [60].

Även denna bild bekräftas i Socialstyrelsens tillsynsrapport som konstaterar att de flesta kommuner kan erbjuda ett akut stöd (antingen genom ett skyddat boende i kommunal regi eller på en kvinnojour) men att det långsiktiga stödet fungerar sämre [15].

Tidsbegränsat uppehållstillstånd

Kvinnor som kommer till Sverige för att gifta sig med en svensk man beviljas ofta ett tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt den så kallade tvåårsregeln. Kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd som utsätts för våld i relationen har uppmärksammats för sin särskilt utsatta situation, inte minst juridiskt. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS, har myntat begreppet fruimport för att beskriva situationen ”när en svensk man inleder en relation med en utländsk kvinna i syfte att utnyttja henne – som arbetskraft eller hushållerska, för upppassning och sex” [59].

En särskild utredare tillsattes 2011 för att kartlägga och analysera förekomsten och omfattningen av våld, hot och kränkningar som kan drabba denna grupp av kvinnor. I betänkandet Kvinnor och barn i rättens gränsland, ingick en litteraturgenomgång där flera forskare drog slutsatsen att ”migrerande kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd över hela Europa upplever en större exkludering och har sämre tillgång till rättsliga lösningar för att bekämpa det våld som män utövar mot dem än andra våldsutsatta kvinnor” (SOU 2012:45 s. 61).

Många forskare lyfter också fram den rättsliga regleringen av uppehållstillstånd som en viktig faktor som i värsta fall kan försvåra kvinnors möjligheter att skydda sig mot våld och lämna en våldsam situation (SOU 2012:45).

Även kvinnojourer vittnar om en frustration i kontakten med kvinnor som har tidsbegränsat uppehållstillstånd på grund av anknytning, eftersom de inte kan garantera kvinnan att hon får stanna, om relationen avslutas [59].

I Socialstyrelsens tillsynsrapport Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld från 2009, konstateras att ju större kompetens personalen har om olika gruppers särskilda behov, desto mer sannolikt är det att dessa våldsutsatta personers situation uppmärksammas och att de får adekvat stöd och hjälp. Tillsynen visar på att det behövs mer kunskap och medvetenhet om särskilda gruppers behov [15].

Män som utsätts för våld i nära relationer

Under 2011 bodde 70 män på skyddade boenden i Sverige [1].

Män kan självklart utsättas för våld i nära relationer och steget innan en man söker hjälp kan vara stort på grund av rådande norm om manlighetens innebörd. Att betrakta sig själv som utsatt kan, både för män och kvinnor, vara svårt, men steget kan vara extra stort för en man som strävar efter att leva upp till en norm om manlighet.

Den samlade kunskapen om män som utsätts för våld i nära relationer är begränsad. Män utsatta för våld i nära relationer har inte hittills av regeringen betecknats som en särskilt utsatt grupp, annat än i de fall männen ingår i gruppen hbt-personer. Att 70 män vistades på skyddade boenden 2011 pekar dock på ett existerande behov.

Inte något skyddat boende tar enligt Socialstyrelsens kartläggning uteslutande emot män [1]. Att blanda män och kvinnor i kollektiva skyddade boenden kan vara olämpligt.

En möjlighet kan vara att tillgodose mäns skyddsbehov genom tillfälligt boende i lägenheter, kopplade till skyddade boenden och med tillgång till stöd i öppna former. Lägenheterna kan då användas av män när behov uppstår, under förutsättning att denna boendeform motsvarar personens behov av skydd.

Lägenheterna kan för övrigt användas av andra skyddspersoner, till exempel kvinnor med tonårsbarn eller kvinnor på väg ut i eget boende.

Unga män som utsätts för hedersrelaterat hot och våld kan vara utsatta och ha stort skyddsbehov i mer reguljärt skyddat boende. Både Kruton i Stockholm och Gryning Vård i Västsverige tillgodoser sådana behov.

Män som lever med kvinnor utsatta för hedersrelaterat hot och våld kan ha svårt att få förståelse för de egna skyddsbehoven, se ovan.

Den som utövar våld

Att utöva våld i en nära relation är såväl ett straffrättsligt som ett socialt problem. Den som utövar våld har därför rätt att efter bedömning bland annat erbjudas adekvat stöd och hjälp för att kunna förändra sitt beteende. Detta område har dock varit eftersatt [60].

Socialnämnden har, utöver ansvaret för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, även ansvar för att personer som utövar våld erbjuds stöd. Det ingår i socialnämndens helhetsansvar när det gäller frågan om våld mot kvinnor i nära relationer (prop. 2006/07:38 s. 25).

Att inrikta sig på åtgärder till män som befinner sig i riskzonen för att utöva våld är en viktig del i det förebyggande arbetet (prop. 2006/07:38 s. 23). Indirekt kan insatser till den som utövar våld ses även som en insats för att den som utsatts för våld inte ska riskera att bli utsatt på nytt och för att barn inte ska behöva bevittna våld.

Det är angeläget att insatserna för dem som utövar våld har ett säkerhetsperspektiv när det gäller deras partner och barn (Skr. 2007/08:39 s.10).

Om den person som utövar våld är förälder eller annan till barnet närstående person, bör denne dessutom erbjudas råd och stöd utifrån barnets behov (SOSFS 2009:22).

Ett alternativ till att den som utsätts för våld uppsöker skyddat boende kan vara att våldsutövaren flyttar, så att den skyddssökande kan stanna i hemmet med eventuella barn. I kontakten med en person som utövar våld mot sin partner kan frågan tas upp om ett alternativt boende för våldsutövarens del. Detta kan göras under förutsättning att den som utsätts för våld vill bo kvar i den gemensamma bostaden och, vilket är avgörande, att en bedömning visar att en sådan lösning inte i sig innebär någon risk för ytterligare våld.

Det kan vara lämpligt att kommunen har tillgång till tillfälliga boenden inte bara för personer som utsätts för våld, utan även för dem som utövar våld.

Samarbete och samverkan

Samarbete mellan socialnämnden och skyddade boenden är avgörande för att den skyddssökandes behov ska kunna tillgodoses. Därutöver finns behov av att socialtjänsten och skyddade boenden samarbetar med myndigheter och andra organisationer, för att skapa ett så bra skydd och stöd för den enskilda som möjligt.

En stor majoritet av de skyddade boendena i Socialstyrelsens kartläggning har utarbetade rutiner för samverkan med polis och socialtjänst. Men även hälso- och sjukvården är en vanlig samverkanspartner [1].

Kvinnojourerna uppger i en utvärdering 2011 att samarbetet med kommunernas socialtjänst i huvudsak fungerar bra, men uttrycker även en önskan om tydligare rollfördelning i stödet till de våldsutsatta kvinnorna. [62]. Om samarbetet fungerar i vardagen kommer det de våldsutsatta kvinnorna och deras barn tillgodo.

När kommuner inrättat kvinnofridsteam eller kvinnofridssamordnare underlättas samarbetet, är en synpunkt som framförts av företrädare för kvinnojour rörelsen i samråd kring denna vägledning.

Socialnämndens ansvar för samverkan

Socialnämndens insatser för den enskilde ska vid behov utformas och genomföras i samverkan med myndigheter och andra aktörer (3 kap. 5 § SoL).

Bestämmelser om samverkan finns till exempel i förvaltningslagen (1986:223), FL, SoL, hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL, Skoll, och PolisL.

Den som bedriver socialtjänst ska identifiera de processer där samverkan behövs för att säkra kvaliteten på de insatser som ges i verksamheten (4 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, SOSFS 2011:9).

Socialnämnden bör fastställa på vilka områden den har behov av intern och extern samverkan, både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden inom området våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld (SOSFS 2009:22).

Att erbjuda adekvat skydd för en våldsutsatt person kan kräva samverkan mellan olika myndigheter och organisationer, ibland även mellan olika kommuner.

Det kan också finnas behov av intern samverkan, till exempel mellan olika förvaltningar inom en kommun.

Det är angeläget att det inom socialtjänsten klart framgår vem som har ansvaret för samarbete kring den enskilde, exempelvis när det gäller överföring av information, och även för hur samverkan ska bedrivas. Det gäller såväl internt, det vill säga inom och mellan nämnder, som externt, det vill säga med myndigheter och andra aktörer.

Samverkan mellan kommuner

Kommuner kan behöva samverka med varandra kring olika typer av insatser, inte minst om de på grund av begränsat befolkningsunderlag saknar specialistkompetens, resurser och insatser för våldsutsatta män, kvinnor och barn som bevittnat våld.

Det kan handla om boende till hjälp och stöd för våldsutsatta kvinnor med särskilda behov, till exempel boende med flerspråkig personal eller boende som är tillgängligt för kvinnor med olika slags funktionsnedsättningar (prop. 2006/07:38 s. 14).

Det kan också gälla olika insatser för barn som bevittnat våld eller att ordna barns skolgång vid tillfälliga boenden i en annan kommun.

Ett sätt att arbeta är att kommunen har överenskommelser och upparbetade rutiner för samverkan med andra kommuner, så att behoven hos våldsutsatta personer och barn som bevittnat våld kan tillgodoses också när insatsen genomförs utanför den egna kommunen.

Det kan också finnas behov av att samverka när det gäller insatser för våldsutövare, till exempel möjlighet att erbjuda den som utövar våld att flytta, istället för den som utsatts för våld.

Polisens ansvar

Samarbete mellan socialtjänsten och polismyndigheten är särskilt viktigt. Det framgår av 3 § PolisL att det särskilt åligger polisen att fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem. Enligt 13 a § förundersökningskungörelsen ska polisen informera brottsoffer om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd eller

hjälp, till exempel socialtjänsten och kvinnojourer.

Men polisen efterlyser också, i samverkan kring denna vägledning, tydligare ingångar till socialtjänsten. När ett akut behov av skyddat boende uppkommer, till exempel mitt i natten, anser polisen att det är nödvändigt med ett fungerande journummer till socialtjänsten, där behöriga beslutsfattare smidigt kan nås.

Samverkan och sekretess

Om myndigheter ska samverka förutsätter det i princip att den enskilde samtycker till att uppgifter lämnas mellan myndigheterna, eftersom det råder sekretess mellan olika myndigheter. Samtycket från en enskild innebär att en annars sekretessbelagd uppgift kan lämnas ut. Det finns dock sekretessbrytande regler, bland annat vad gäller barn, som möjliggör uppgiftsutlämnande även utan samtycke. Se vidare om under rubriken Sekretess och samverkan i Socialstyrelsens vägledning Brottsoffer och deras närstående [2].

Tillstånd för skyddat boende?

I regeringens uppdrag till Socialstyrelsen om skyddat boende ingick att analysera frågor om tillståndsgivning för skyddade boenden. Frågan om huruvida skyddade boenden omfattas av tillståndsplikt hade också väckts inom den tillståndsprövning och tillsyn som Socialstyrelsen tidigare utövade.⁴ Även om skyddade boenden inte generellt anses tillståndspliktiga så finns det i dag skyddade boenden med HVB-tillstånd.

De aktuella bestämmelserna vid bedömningen av tillståndsplikt för HVB är 7 kap. 1 § 1 SoL och 3 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF. För att omfattas av tillståndsplikt enligt 7 kap. 1 § 1 SoL förutsätts att verksamheten är ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende, ett så kallat HVB. Om ett sådant hem drivs av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ krävs, för att verksamheten ska vara tillståndspliktig, dessutom att den bedrivs yrkesmässigt (7 kap. 1 § 1 SoL och 3 kap. 1 § SoF).

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att förhållandet att ett boende är ett skyddat boende inte i sig konstituerar någon tillståndsplikt. Samtidigt är det så att ett hem för vård eller boende som uppfyller de förutsättningar som gäller för att vara ett HVB ligger under tillståndsplikt.

Det kan konstateras att det är en ganska flytande gräns mellan det tillståndsfria området och det tillståndspliktiga. Frågan om när verksamheten i ett skyddat boende bedrivs under sådana former att det kan likställas med ett ordinärt HVB – och alltså vara tillståndspliktig – kan inte ges ett allmängiltigt svar. I stället är svaret beroende av hur omständigheterna i varje enskilt fall ska bedömas. En sådan bedömning utgår från samma förutsättningar som gäller för bedömningen av tillståndsplikt för övriga typer av enskilt bedriven verksamhet.

Verksamheter som söker information om HVB-tillstånd hänvisas till Inspektionen för vård och omsorg som är ansvarig myndighet.

---

4. Nu inom Inspektionen för vård och omsorg.

Kvalitet i skyddade boenden

Insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra uppgifterna. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (3 kap. 3 § SoL).

God kvalitet i socialtjänstens verksamhet kan beskrivas i termer av hur tjänsterna svarar mot målen i gällande lagstiftning [10]. Som nämnts tidigare gäller kravet på god kvalitet både offentlig och enskild verksamhet som utför socialtjänstinsatser. I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete definieras kvalitet inom socialtjänsten som att en verksamhet uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter om socialtjänst och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.

Socialnämnden har huvudansvaret för att en insats enligt SoL uppfyller kraven på god kvalitet, även om genomförandet av insatsen har överlämnats till en enskild verksamhet. Den enskilda verksamheten har samtidigt ett eget ansvar för att genomförandet av insatsen håller god kvalitet (prop. 2009/10:131 s. 27).

Det innebär att en enskild verksamhet som bedriver socialtjänst har ett eget ansvar både för kvaliteten i verksamheten och för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet. I ansvaret enligt 3 kap. 3 § SoL ingår även att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Den enskilda verksamheten är därmed i enlighet med SOSFS 2011:9 skyldig att ha ett ledningssystem.

Enskild verksamhet som svarar för genomförande av insatser med stöd av socialtjänstlagen står under tillsyn från Inspektionen för vård och omsorg, oberoende av om verksamheten i fråga kräver tillstånd av Inspektionen för vård och omsorg eller inte (13 kap. 1 § andra stycket SoL).

Lex Sarah

Lex Sarah gäller även för den som genomför insatser enligt socialtjänstlagen. Bestämmelserna om rapporteringsskyldighet, informationsplikt och anmälan enligt 14 kap. 3–7 §§ SoL är således tillämpliga på till exempel kvinnojourer som utför socialtjänst.

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah (SOSFS 2011:5) framgår att det ska finnas rutiner för hur skyldigheten att rapportera, utreda, avhjälpa och undanröja missförhållanden och risker för missförhållanden ska fullgöras och dokumenteras. Det ska även finnas rutiner för hur skyldigheten att anmäla allvarliga missförhållanden och risk för missförhållanden ska fullgöras (7 kap. 1 § SOSFS 2011:5).

Läs mer om tillämpningen av bestämmelserna i Socialstyrelsens handbok Lex Sarah [63].

Kvalitetsindikatorer

Att bedöma vad som är god kvalitet i ett skyddat boende är svårt eftersom det inte finns klart uttalat vad som utgör god kvalitet för en sådan socialtjänstinsats.

Samtidigt finns ett stort behov inom socialtjänsten att identifiera arbetssätt, skyddsnivå och kvalitet på olika skyddade boenden för att kunna erbjuda differentierat skydd och stöd till varje skyddsökande.

Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att utforma förslag till modell för nationell kvalitetsutveckling, uppföljning och utvärdering av skyddade boenden. Socialstyrelsen har därför utvecklat förslag till ett antal indikatorer för god kvalitet i skyddade boenden som publiceras i Socialstyrelsens indikatorbibliotek.

Indikatorerna

Kvalitetsindikatorerna är baserade på Socialstyrelsens definition av skyddat boende och fokuserar på skyddade boenden som utför insatser enligt socialtjänstlagen. Indikatorerna är generella och gäller för alla typer av skyddade boenden, även sådana som vänder sig till en särskild målgrupp. De kan användas i verksamheter som bedrivs i såväl offentlig som i enskild regi.

Kvalitetsindikatorer för skyddade boenden kommer att presenteras inom de områden som Socialstyrelsen har bedömt är särskilt viktiga för kvaliteten i socialtjänsten. Eftersom skyddade boenden i första hand har till syfte att erbjuda skydd, har Socialstyrelsen valt att utveckla flest indikatorer inom kvalitetsområdet trygghet, säkerhet och rättsäkerhet.

De flesta indikatorer bygger på lag, förordning, föreskrift eller allmänt råd. Några av indikatorerna är baserade på forskningens och professionens kunskap och erfarenhet.

Genom publicering av indikatorerna visar myndigheten på viktiga kvalitetsområden. Indikatorerna blir tillgängliga för kommuner, ideella organisationer och andra aktörer som söker en modell för kvalitetsutveckling. Skyddade boenden kan använda kvalitetsindikatorerna som stimulans för egen utveckling.

Slutligen kan indikatorerna användas för nationella studier av hur kvaliteten utvecklas och för kontinuerliga utvärderingar och uppföljningar av skyddade boenden i landet. En sådan samlad information kan även underlätta för socialtjänstens att hitta det skyddade boende som bäst motsvarar en persons behov i en specifik situation.

Forskning om skyddat boende

För att undersöka kunskapsläget när det gäller skyddat boende inför arbetet med denna vägledning, genomfördes en litteratursökning på studier som behandlar skyddat boende.

Litteratursökningen kompletterar en tidigare kunskapsöversikt där Socialstyrelsen sammanställde erfarenheter från publicerade, väl upplagda empiriska studier. Studierna fokuserade på effektiva åtgärder för kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Skyddat boende var en av fyra typer av metoder och arbetssätt, relevanta för svensk socialtjänst, som Socialstyrelsen granskade.

Kunskapsöversikten fann inte några studier som fokuserade på hela insatsen skyddat boendets effekter på våldet eller livssituationen i stort. Men flera studier gav ändå tydliga indikationer på det skyddade boendets värde. Effekterna för kvinnor som vistats i skyddat boende gäller inte bara det självklara att det fysiska våldet minskar. Förbättringar, i vissa fall även på längre sikt, kan även uppnås när det gäller ökad livskvalitet, upplevt ökat socialt stöd och minskat våld och depression [9].

Forskningen behandlar bara kvinnor

Den nya litteratursökningen omfattade publicerade systematiska kunskapsöversikter som i något avseende behandlar skyddat boende.

Det kan noteras att samtliga kunskapsöversikter som påträffats behandlar våldsutsatta kvinnor samt i vissa fall deras barn. Studier avseende andra skyddssökande, exempelvis hbt-personer utsatta för våld i nära relationer eller män utsatta för hedersrelaterat våld, har inte återfunnits.

Knappt tjugo kunskapsöversikter har granskats noggrant. Av dessa är det endast en som direkt studerar effekten av skyddat boende. Denna kunskapsöversikt grundas på en omfattande litteratursökning med krav på de ingående studiernas design, med tydliga inklusions- och exklusionskriterier och en preciserad frågeställning.

I denna översikt är det endast en ingående studie som visar på en effekt: Kvinnor som vistades i skyddat boende och även sökte hjälp på minst ett annat sätt, löpte mindre risk att utsättas för nytt våld jämfört med dem som inte använde skyddat boende [7]. Evidensen är dock låg för att skyddat boende reducerar risken för nytt våld i jämförelse med att inte

söka skyddat boende. Sambandet var inte tillräckligt starkt för att insatsen skyddat boende skulle bedömas som effektiv.

Övriga kunskapsöversikter i litteratursökningen behandlar skyddat boende ur andra aspekter och motsvarar inte på samma sätt Socialstyrelsens krav på hur en systematisk kunskapsöversikt som vill studera insatsers effekter ska vara uppbyggd. Men vissa studier visar trots detta på intressanta resultat. Ett exempel är en amerikansk uppföljningsstudie som använder longitudinella data från uppföljningar av hundra kvinnor under tio år.

Studien visar att kvinnor som får del av skyddat boende stannar kortare tid i våldsutsatta relationer än kvinnor som inte har tillgång till denna insats [63].

Ungefär hälften av de hundra kvinnorna i studien hade använt skyddat boende. De som använt skyddat boende var i högre utsträckning arbetslösa och i allmänhet fattiga. Men trots detta var det mer sannolikt att kvinnor med stöd från skyddade boenden lämnade den relation där de utsattes för våld. Resultaten tyder på att skyddade boenden erbjuder viktigt stöd för våldsutsatta kvinnor. Enligt dessa resultat tar det längst tid för allvarligt misshandlade kvinnor utan kontakt med skyddade boenden att lämna relationer där de utsätts för våld, om de över huvud taget bryter upp [65].

Nytt våld under uppföljningsåret

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag tidigare utvärderat socialtjänstens och ideella kvinnojourers insatser för våldsutsatta kvinnor (2011). Utvärderingen genomfördes av Karolinska institutet och Forskningscentrum för psykosocial hälsa (Forum) [65]. Studien omfattar 350 kvinnor från fyra kommunbaserade och tjugo ideella verksamheter. Dessutom ingår 200 kvinnor som inte erhöll någon insats, rekryterade genom annonser i dagspress.

Vid utvärderingens början hade de medverkande kvinnorna avsevärt sämre psykosocial hälsa än svenska kvinnor i allmänhet. Deras psykosociala hälsa blev i viss mån förbättrad, men efter ett år var det fortfarande en stor andel kvinnor som hade allvarliga psykiska problem. Det var en betydande andel av kvinnorna som på nytt hade utsatts för våld under uppföljningsåret. Generellt sett uppskattade kvinnorna insatserna. Utvärderingen betonar vikten av strukturerade behovsbedömningar liksom vikten av systematisk riskbedömning av våldsutövaren med syfte att skapa en hållbar säkerhetsplanering för den skyddssökande [64].

Forskning behövs

Sammanfattningsvis kan sägas att skyddat boende finns belyst i flera internationella kunskapsöversikter och en svensk sådan samt i en svensk utvärderingsstudie. Två kunskapsöversikter visar att våldet minskar när skyddssökande får del av åtgärden skyddat boende, med de olika arbets-sätt som kan vara kopplade till själva boendet, men också förbättringar för individerna i form av ökad livskvalitet och psykisk hälsa [9, 65].

Forskningsresultat visar även att kvinnor som bor på skyddat boende tycks leva kortare tid i våldsutsatthet jämfört med kvinnor som inte tagit del av insatsen [63].

Skyddat boende fungerar ofta som en startpunkt för förändringsprocessen bort från våldet, men samtidigt innebär inte en vistelse på skyddat boende automatiskt att våldet upphör, tvärtom kan uppbrott utlösa mer våld [17–21].

Skyddat boende är en betydelsefull verksamhet i Sverige och här liksom i andra länder varierar arbetssätten inom ramen för insatsen. Det finns anledning att peka på behovet av fortsatt forskning. Utvecklingspotentialen för vetenskaplig kunskap om olika aspekter av skyddat boende är stor.

Referenser

1. Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
2. Brottsoffer och deras närstående. Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
3. Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna. Socialstyrelsen; 2011.
4. Kriminalstatistik 2011. Stockholm; Brå 2011.
5. Våld mot kvinnor och män i nära relationer. Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet. Stockholm; Brå 2009.
6. Socialstyrelsen. Folkhälsorapport 2009. Stockholm: Socialstyrelsen; 2009.
7. Sadowski, LoC, C. Intimate partner violence towards women. Clinical Evidence (online) 2010.
8. Hanberger, A, Wikström, E, Ghazinour, M. Hur fungerar skyddat boende? Delrapport 2 från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld. Umeå Centre for Evaluation Research 2007.
9. Anttila, S. Utfall och effekter av sociala metoder för kvinnor som utsatts för våld i nära relationer: en systematisk översikt. Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.
10. Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.
11. Roehl, J, O'Sullivan, C, Webster, D, Campbell, J. Intimate partner violence risk assessment validation study: The RAVE study; 2005.
12. Meddelandeblad – Socialnämnders respektive ideella föreningarnas ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen. 2012:Nr 2/2012.
13. Dawes, R, Faust, D, Meehl, P. Clinical versus actuarial judgment. Science. 1989; 243:1668-74.

Referenser

14. Campbell, J, Webster, D Glass, N. The danger assessment: validation of a lethality risk assessment instrument for intimate partner femicide. *J Interpers Violence*. 2009; (24):4653-674.
15. Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar. Stockholm; Socialstyrelsen och Länsstyrelserna 2009.
16. Macy R, Giattina M, Sangster T, Crosby C, Montijo N. Domestic violence and sexual assault services: Inside the black box. *Aggression and Violent Behavior* 2009; 14:359-73.
17. Ekbrand, H. Separationer och mäns våld mot kvinnor. Göteborg: Göteborgs universitet; 2006.
18. DeKeseredy, Rogness, Schwartz, 2004. Separation/divorce sexual assault: The current state of social scientific knowledge. *Aggression and Violent Behavior*. 2004; 9:675-91.
19. Campbell, J. Health consequences of intimate partner violence. *The Lancet*. 2002; 359:1331-6.
20. Holmberg, C, Enander, H, Renck, B. Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess. Ystad: Kabusa; 2004.
21. Scheffer Lindgren, M, Renck, B. Intimate partner violence and the leaving process: Interviews with abused women. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*. 2008; 3:113-24.
22. Öppna jämförelser av stöd till brottsoffer – våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld: Socialstyrelsen; 2013.
23. Utvecklingsmedel för att stärka stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutredovisning av 2007–2009 års satsning samt redovisning av 2010 års fördelning av medel. Stockholm Socialstyrelsen.
24. Holmberg, C. Nya målgrupper och metoder – om djurs roll i uppbrottsprocessen. In: Enander V, editor. *Hur går hon?* Lund: Studentlitteratur; 2011. p. 55-75.
25. Broberg, A. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma : resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet; 2011. Report No. 978-91-633-9122-4.
26. Broberg A, Granqvist P, Ivarsson T, Risholm Mothander P. Anknypningsteori. Betydelsen av nära känslomässiga relationer: Natur och Kultur; 2006.

27. Grip, K. The damage done: children exposed to intimate partner violence and their mothers: towards empirically based interventions in order to reduce negative health effects in children: Göteborgs universitet; 2012.
28. Almqvist K, BA. Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg; 2004.
29. Oskyddad – om barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Stockholm: Barnombudsmannen; 2012.
30. Arnell, A, Ekbom, I. ...och han sparkade mamma... : trappanmodellen i möte med barn som bevittnat våld. Stockholm: Gothia; 2010.
31. Vårdnad, boende och umgänge – handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.
32. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen; 2010.
33. Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården. Socialstyrelsen; 2012.
34. Socialstyrelsen. Barn och unga i socialtjänsten – utreda, planera och följa upp beslutade insatser: Socialstyrelsen; 2006.
35. Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem. Stockholm; Socialstyrelsen 2011.
36. Samordning för kvinnofrid – länsstyrelsernas stöd till insatser 2011–2012. Länsstyrelsen i Stockholms län 2012.
37. Våld mot personer med funktionshinder. Stockholm: Brå; 2007.
38. Finndahl, K. Våga se! En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder. Stockholm; Forum – kvinnor och handikapp 2001.
39. Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.
40. Malmberg D, Färm K. Dolda brottsoffer. Polismyndigheten och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder. Uppsala universitet, centrum för genusvetenskap; 2008.
41. Levin, B. Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. Umeå: Brottsoffermyndigheten; 2002.
42. Eriksson, H. Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun. Umeå: Brottsoffermyndigheten; 2001.

Referenser

43. Kristensen K, Risbeck M. De sista ljuva åren... – om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten. Kvinno- och tjejjouren ADA, 2004.
44. Saveman, B-I. Vanvård av personer med demenssjukdom. Socialstyrelsen; 2007.
45. Regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Skr 2007/08:39.
46. 18 projekt för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld 2003–2004; Länsstyrelsen i Stockholms län. 2005.
47. Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld. Stockholm: Socialstyrelsen; 2005.
48. Hedersrelaterat våld och förtryck/Vad är hedersförtryck. Länsstyrelsens i Östergötland webbplats.
49. När man krocker. Ett handlägningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter kring traditioner, seder och bruk. Uppsala; Länsstyrelsen i Uppsala län; 2008.
50. Kunskapsbanken 2013. (Hämtad 2013-09-02); från www.nck.vv.se/kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/
51. Knutagård H, Nidsjö E. Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning; Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län; 2004.
52. Darj F, Nothorst Böös H. Hbt & heder. Gävle: Almaeuropa & RFSL Ungdom; 2011.
53. Våga göra skillnad – vägledning för skydd stöd och rehabilitering av unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. 2011.
54. Holmberg, C, Stjernqvist, U. Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer; 2008.
55. Hon hen han. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2010.
56. Moseng, BU. Vold mot lesbiske og homofile tenåringer – en representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse – Ung i Oslo; 2007.
57. Könsidentitet och könsuttryck. Diskrimineringsombudsmannen; 2012.

58. Bergström, H. Under och efter skyddat boende – Stöd till kvinnor med utländsk bakgrund; 2012.
59. Wilén, RE. Fruimporten fortsätter – om kvinnor som utsätts för våld i anknytningsrelationer. Stockholm; 2010.
60. Eriksson M, Biller H, Balkman D. Mäns våldsutövande – barns upplevelser. En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov. Stockholm: Regeringskansliet, Näringsdepartementet; 2006.
61. Hermansson K, Scheffer Lindgren M, Tengström A. Beskrivning och utvärdering av ideella kvinnojourer; Karolinska Institutet/Forum; 2011.
62. Lex Sarah – Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah. Socialstyrelsen; 2013.
63. Panchanadeswaran, McCloskely L. Predicting the Timing of Women's Departure From Abusive Relationships. *Journal of Interpersonal Violence*. 2007; Volume 22(Number 1).
64. Tengström, A. Utvärdering av socialtjänstens och ideella kvinnojourers insatser för våldsutsatta kvinnor. Karolinska Institutet/Forum; 2011.
65. Kim, S, Kim, J. The effects of group intervention for battered women in Korea. *ArchPsychiatrNurs*. 2001; 15:257-64.

